

Szent István Egyetem
Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar,
Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet
Természetvédelmi és Tájökológiai Tanszék

**MAGYARORSZÁG LEGNAGYOBB SZELÍDGESZTENYÉINEK
DENDROMETRIAI, TÖRTÉNETI ÉS NÉPRAJZI ÁTTEKINTÉSE, MEGÓVÁSUK
LEHETŐSÉGEI**

Készítette: Takács Márton

Belső konzulens: Dr. Malatinszky Ákos
Tanszékvezető: Dr. Penksza Károly

Gödöllő
2011

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
1.1. A témaválasztás indoklása	3
1.2. Problémafelvetés	4
1.3. Célkitűzések	5
2. Előzmények, szakirodalmi áttekintés	6
2.1. A szelídgesztenye általános jellemzése	6
2.2. A szelídgesztenye termesztése, hazai fajták	9
2.3. A szelídgesztenye szerepe nyelvezetünkben, a történelemben, a hiedelemvilágban és az európai heraldikában	11
2.4. Az európai és a hazai óriásokról	16
3. Vizsgálatok	17
3.1. Történeti adatok gyűjtése	18
3.2. Dendrometriai mérések végzése	19
3.3. A fák értékelése	20
4. Vizsgálati eredmények és megvitatásuk	21
4.1. Magyarország „legnagyobb” szelídgesztenyéi	21
4.2. Magyarország legnagyobb szelídgesztenyéinek bemutatása	26
4.2.0. Szentgyörgyvár	26
4.2.1. Nagykutas	27
4.2.2. Zengővárkony	28
4.2.3. Surd (I.)	29
4.2.4. Torony	30
4.2.5. Boncodföldre	31
4.2.6. Velem (I.)	32
4.2.7. Zalaegerszeg/Szenterzsébethegy	33
4.2.8. Iharosberény (I.)	34
4.2.9. Dióskál/Pogányvár	35
4.2.10. Bak	36
4.2.11. Surd (II.)	37
4.2.12. Csepreg	38
4.2.13. Iharosberény (II.)	39
4.2.14. Velem (II.)	40
4.2.15. Csipkerek	41
4.3. A mért adatok összehasonlítása	42
4.4. Veszélyeztető tényezők	43
4.4.1. A kéregrák elleni védekezés módszerei	44
5. Javaslatok	46
6. Összefoglalás	48
7. Köszönetnyilvánítás	49
8. Forrásmunkák jegyzéke	50
9. Mellékletek	52

1. Bevezetés

1.1. A témaválasztás indoklása

Dolgozatomban hazánk legnagyobb szelídgesztenyéit kívánom bemutatni, felmérni és értékelni.

Kicsiny országunk e csodálatos fáinak bemutatására azért vállalkoztam, mert tudomásom szerint az itt bemutatandó megközelítésben senki nem foglalkozott korábban a szelídgesztenyékkel, a mai szakirodalmak nem fogják át ilyen mértékben a témát. Pósfai (2005) kizárólag a törzskerületre és a vizuális megjelenítésre helyezi a hangsúlyt. Tardy (1996) már kisebb részletekbe (útirány, egészségi állapot leírása, érdekességek) is bocsátkozik. Ezeket ötvözve, és újabb ismeretekkel kiegészítve kívánom most bemutatni ezeket a fákat.

És már megint a matuzsálemek... Amikor 2008-ban belekezdtem hazánk legnagyobb hársfáinak kutatásába, nem gondoltam volna, hogy ilyen utat futok majd be. Dendrometriai, történeti és néprajzi tanulmányok Magyarország legnagyobb (hárs)fáiról c. dolgozatommal a kari Tudományos Diákköri Konferencián, majd a XXX. Jubileumi Országos Tudományos Diákköri Konferencián is részt vehettem, mindkét esetben helyezéssel (2., ill. 3. hely). Pedig kezdetben volt bennünk (bennem és konzulensemben) némi félsz. Bár tudtuk, hogy egy eddig nem látott, érdekes témát találtunk, de pont emiatt volt kérdéses, milyen lesz a fogadtatás. Most már elmondhatjuk, abszolút pozitív. Sőt! Versenyen elért eredményeim és az elismert szakemberektől kapott megerősítés arra ösztökélt, hogy folytassam a nagy fák összeírását.

Azonban nem szerettem volna újra a hársakkal foglalkozni, hiszen előző dolgozatom után csak kisebb, a listán hátrébb szoruló egyedeket lett volna lehetőségem vizsgálni. Legnagyobb fáink egy része idegenhonos (pl. platánok), ezért esett választásom a *Castanea sativa* fajra, amely (bár sokáig vitatott volt, de ma már elfogadott tény, hogy főként a vizsgálat szempontjából meghatározó területeken) hazánkban őshonos. Nem melleleg nagy részük rossz egészségi állapotban van, ki tudja, néhány év múlva hány és hány fa tűnik el a Föld színéről. Egy másik potenciális lehetőség volt a tölgyfák összeírása, melyek hasonló cipőben járnak, de talán majd egy másik tanulmányban.

Nem olyan magasak, mint a „Sztratoszféra óriása” nevet viselő tengerparti mamutfenyő (*Sequoia sempervirens*), nem olyan nagy tömegűek, mint a kaliforniai Sherman Tábarnok (*Sequoiadendron giganteum* – hegyi vagy óriás mamutfenyő), nem olyan nagy

törzskerületűek, mint a mexikói Tuléban található El Arbol (*Taxodium mucronatum* – mexikói mocsárciprus) és nem olyan öregek, mint a kaliforniai White Mountains (Fehér-hegység) Matuzsálem-ösvényének tagjai (*Pinus longaeva* – hosszútűjű szálkásfenyő)(Pakenham, 2002), de hazánkban a legszebbek, legnagyobbak, legöregebbek közé tartoznak. Ezek a fák kincsek. Mikor több órás, fárasztó keresés után egy erdőben megpillantjuk úti célunkat, vagy mikor egy eldugott mező szélén találjuk meg, mikor először pillantunk meg egy ilyen óriást, amit előzőleg sohasem láttunk, az az érzés katartikus. Nincs hozzá fogható.

1.2. Problémafelvetés

Utazásaim során több megyét bejártam, számos, addig nem látott helyen jártam. Így utólag néhány fontos tényt könnyen le tudok vonni legméretesebb szelídgesztenyéinkkel kapcsolatban. Az első, hogy nem olyan egyszerű megtalálni őket, mint azt gondolnánk. Bár egyelőre csak a hársakkal és néhány más fajú matuzsálemmel van összehasonlítási alapom, de azokat többnyire belterületen, parkban, gondoza, körbekerítve találjuk. Ezzel szemben a szelídgesztenyét sokszor eldugva, kúria mögött, távoli mezők szélén, erdő közepén, pincesorok között kanyarogva leljük meg. Természetesen ez nem meglepő, hiszen nagy gesztenyéink többnyire szőlőhegyek préházai mellett, netán erdőállományok maradványaként maradtak fent. Ezek azonban általában települések külterületén, távol az autók, házak zajától vannak. Másik tényező az egészségi állapotuk. A vonatkozó lista elején szereplő fák többnyire rossz állapotban vannak (pl. Zalaegerszeg, Dióskál, Surd, Zengővárkony), persze vannak kivételek (pl. Nagykutas). A tendencia, főleg ennél a fajnál, melyet számos gyilkos betegség támad, negatív képet mutat. Az elmúlt évtizedekben olyan matuzsálemeket veszítettünk el, mint a kőszegi Királyvölgyben lévő óriások, a szentgyörgyvári gesztenye és társaik. Ha ehhez hozzátesszük, hogy néhány évtizede a surdi és a dióskáli fát még nem sújtotta villám, a zengővárkonyi fák ép lombbal díszlettek, és a kéregrák is kevésbé volt jelen hazánkban, akkor az előző állítást mindez alátámasztja. Harmadik, és talán legfontosabb tény a védettségi státusz. Aktuális listánkat látva megállapíthatjuk, hogy felváltva követik egymást a jogilag védett és nem védett egyedek. Szomorú, hogy olyan óriások, mint a baki, dióskáli, iharosberényi vagy a zengővárkonyi fák nem védettek. Hozzá tartozik még az igazsághoz, hogy egyes egyedek, mint pl. a velemiek, bár a tájvédelmi körzet révén védelmet élveznek, de kezelést nem kapnak. Bár a szentgyörgyvári gesztenyét már 150 éve is „szentként tisztelték”, jogi védelmet „ő” sem

kapott. Ilyenkor jutnak eszembe Dr. Bartha Dénesnek, a Nyugat-Magyarországi Egyetem professzorának hozzám fűzött sorai, miszerint kár, hogy ezek a hatalmas, sok évszázados fák (és nem csak a gesztenyék) még nem élveznek *ex lege* védelmet, hiszen éppúgy megérdemelnék, mint mondjuk a kunhalmok vagy a források.

1.3. Célkitűzések

Munkám célja, hogy hazánk legnagyobb szelídgesztenye-fáit azonos szempontok alapján felmérjem. Célom a faegyedek statisztikai jellegű adatai mellett bemutatni a vizsgált faj általános jellemzőit, veszélyeztető tényezőit, az egyedek múltját, történelmét, a szelídgesztenye néphiedelemben, kultuszban betöltött szerepét, továbbá térképpel, fényképekkel dokumentálni mindezt.

2. Előzmények, szakirodalmi áttekintés

2.1. A szelídgesztenye általános jellemzése

A szelídgesztenye (*Castanea sativa* Mill.), más néven európai gesztenye, édes gesztenye, vagy jóféle gesztenye elsősorban az ország déli és nyugati területén, mészkérülő erdőkben élő, 20-35 méter koronamagasságot és magas kort elérő fafaj (Gencsi–Vancsura, 1997).

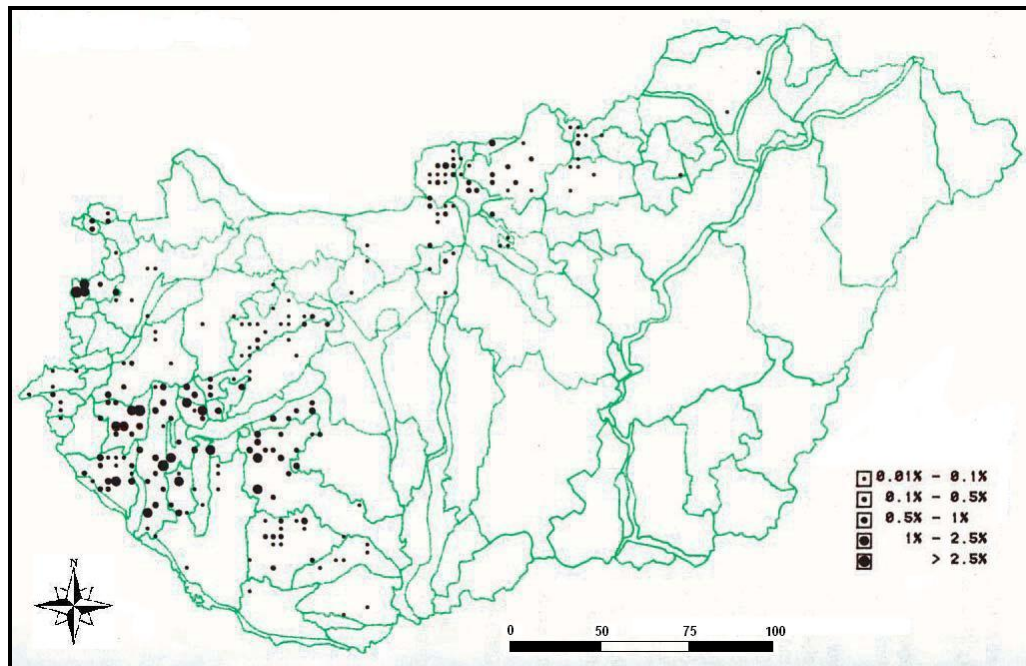
Alakja: Törzse zömök, egyenes, gyakran csavarodott növéssű és rendszerint alacsony magasságban vastag ágakra bomlik, zárt állásban azonban jól feltisztuló, hengeres törzset növel. Koronája szabad állásban erős vázágakból épül fel, kerekded, az alsó ágai szétterülő, zárt állásban sudaras, sátorozó koronájú. **Kérge** fiatal korában vörösesbarna, sima, fényes, idősen sötétbarna, mélyen repedezett, függőleges vagy kissé spirálisan futó kéregcserepekkel. Egy 60 éves fa kérge hosszirányban határozottan hálózatos, majd végül – általában az órajárásnak megfelelően – csavarvonalban bordás. **Gyökérzete** terjedelmes, erős karógyökerekből és messze hatoló oldalgyökerekből áll, ez utóbbiak a talajból kiemelkedhetnek. Éves **hajtásai** sötétbarnák, bordásak, felpattanó fehéres epidermisszel és feltűnő fehér paraszemölcsökkel (lenticellákkal). **Rügyei** erősen kiemelkedő levélalapon ülnek, tojásdadok, tompák, zöldesbarnák, a belső rügypikkely sokkal nagyobb, mint a két külső (Gencsi–Vancsura, 1997). Szórt állású **levelei** lándzsásak vagy keskeny lándzsásak (1. ábra), 10-25 cm hosszúak, bőrneműek, fényesek, ék vagy lekerekített vállúak, szélük 1 centiméterenként öblösen fogazott, a fogak kihegyezettek (Johnson-More, 2007). Fonákuk legalább kihajtáskor szőrös, később az első- és másodrendű erek erősen kiemelkedők. A levélnyél 2-3 cm hosszú, a középérrel együtt mirigyes. **Virágzata:** Egyivarú, egylaki fa. A porzós virágok 10-20 cm hosszú, kettős bogas, gyertyaszerű füzérbe rendeződnek. Megporzásában a szél mellett a rovarok is részt vesznek. Virágai a folyó vegetációs időszakban fejlődnek ki, későn, június-júliusban nyílnak, kellemetlen szagúak (egyések szerint sült gombára hasonlít – Johnson-More, 2007). **Termése** sötétbarna (gesztenyebarna), sima felületű makktermés, sűrűn tüskés kupacsban. A kupacs négy kopáccsal nyílik, és 2-3, egyik vagy mindkét oldalán lapos makkot tartalmaz (Gencsi-Vancsura, 1997). Októberben érik, termése rendszerint a kupacsal együtt a földre hullik, a fa ilyenkor jellegzetes őszi illatot áraszt (Vermeulen, 1997). Nagyobb mennyiségű termés csak a melegebb vidékeken fejlődik.

1. ábra: A szelídgesztenye (*Castanea sativa* Mill.) növényi részei (http1)

Elterjedését tekintve mediterrán flóraelem. Eredeti hazája valószínűleg Kis-Ázsia volt. Évszázadok óta termesztik, ezért az eredeti elterjedési területén kívül sokfelé meghonosodott. Portugáliától Törökországig és a Kaukázusig a Földközi-tenger medencéjében terem. Elterjedésének északi határa a Pireneusok, az Alpok déli lejtői, a Dráva-Száva köze, az Al-Duna vonalán húzódik. Elterjedésének északi határát Bartha (2007) az ún. Moesz-vonalon (ez nagyjából az Északi-Kárpátok belső ívének lábainál fut) húzza meg. Az összefüggő áréán kívül izolált populációkban a Kárpát-medencében több helyen is előfordul. Ültetik és sok helyen kivadul (Gencsi–Vancsura, 1997). Kisebb-nagyobb állományai voltak/vannak Győr-Moson-Sopron (Harka - Rapaics, 1935); Vas (Kőszeg, Jánosháza, Cák, Velem), Zala (Nemesapáti, Zalamerenye), Somogy (Iharosberény), Baranya (Pécsvár, Zengővárkony, Hosszúhetény), Pest (Budapest XII. kerület – Zugliget és a Disznófő-forrás környéke, Visegrád, Nagymaros) és Nógrád megyékben (Illés, 1884; Bartha, 2007b). Ezen kívül Kótun Károly Surd községet (Kótun, 1961), Boros Ádám pedig a Balaton zalai partját, ill. a Bakony belsőbb részeit említi előfordulási helyként (2. ábra)(Boros, 1924).

Hazai *őshonosságát* tekintve, számos külföldi és szinte valamennyi hazai szerző (köztük Dr. Csapody István) véleményét összevetve a következőket mondhatjuk: a szelídgesztenye Magyarország nyugat- és dél-dunántúli előfordulásain őshonos, még akkor is, ha állományainak jó része ma már az ember átalakító tevékenységének keze nyomát is magán viseli (Bartha et al., 2007; Bartha, 2007a).

2. ábra: A szelídgesztenye fontosabb, elegyaránnyal kimutatható előfordulásai a hazai erdőkben (Bartha, 2007b, átszerkesztette: Takács M., 2011)

Termőhelyi igényeit tekintve melegigényes mezofil faj, mérsékeltén fagyrezisztens. A mély, levegős talajok jelentik számára az optimumot. Mészkerülő, káliumigényes faj, savanyú (vagy semleges) talajon él meg. Fényigényes, de a laza árnyékot sokáig eltűri, így sokszor tölgyekkel elegyedik, ekkor legnagyobb fatermését a gyertyános-kocsánytalan tölgyesben, cseres-kocsánytalan tölgyesben, mészkerülő gyertyános-tölgyesben (ill. ezeken kívül még a gyertyános-bükkösben) hozza (Frank, 2007). A bőséges termésért teljes fényt igényel.

Ökológiai szerepe: gazdag lombhullásával, könnyen bomló lombjával talaját javítja. Értékes fafaj. Sárgásbarna fája sok gesztető anyagot tartalmaz, jó iparifa. Dél-Európában rövid, 3-4 éves fordulóban sarjztatják, a kitermelt törzsekből oszlopokat, rudakat, szőlőkarót készítenek. Termése délen fontos népelelmezési cikk. Nálunk főleg a cukrászipar hasznosítja. Gyümölcsstermesztés céljára ritka hálózatban telepítik. A vaskos ágak, a nagy, fényes levelek és a sokáig zöld lombzat díszítő értéke jelentős. Zöldövezetekben, parkerdőkben, mező- és legelőfásításokban a hulló termések sok látogatót vonzanak (Gencsi-Vancsura, 1997). Kisparaszti művelésű ligeteinek gypszintjében sok védett növényfaj, és hozzájuk kötődő rovar talál élőhelyet.

2.2. A szelídgesztenye termesztése, hazai fajták

A világon a szelídgesztenyének négy fajtát termesztik: az európai gesztenyét (*Castanea sativa*), a japán gesztenyét (*C. crenata*), az amerikai gesztenyét (*C. dentata*) és a kínai gesztenyét (*C. mollissima*). Európában, így Magyarországon is kizárólag az európai gesztenye fajtáit hasznosítják.

A gesztenye Közép- és Dél-Európában ősidők óta él, és az itt élő embereknek már a történelem előtti időkben is fontos táplálékát képezte. Legnagyobb állományai Olaszországban voltak a legutóbbi évtizedekig, ahol a hegyi lakosság számára az egyik fő táplálékot jelentette. A szántóföldi művelésre alkalmatlan területeken élők számára a gesztenye a gabonát és burgonyát helyettesítette. A világ gesztenyetermesztésének mintegy 70%-át Olaszország adta, s az exportját még nagyobb arányban, mert a többi gesztenyetermelő állam termését a belső piac vette fel. Az olasz termelés az utóbbi évtizedekben fellépő betegségek hatására visszaesett. A másik jelentős gesztenyetermelő állam Franciaország. A századforduló termelése az 1960-as évek végére a felére, azóta pedig minden bizonnyal még tovább csökkent. Spanyolország nagyobb gesztenye állományai is erősen csökkentek a növényvédelem hiánya folytán. Portugáliának, Törökországnak, Horvátországnak és Albániának volt/van még a belső szükségleten felül kisebb mennyiségű termelése (Szentiványi, 1976).

Magyarországon a legtöbb helyen gesztenye-gyümölcstermesztés nem alakult ki, csak a termőtájakon fennmaradt ősi szórvány, liget, legelő és egyéb elegyes erdőkben levő állományok kiegyenlített, gyenge minőségű termésének a begyűjtése folyt. Az ország gesztenyeállományának üzemi formák szerinti százalékos megoszlása az 1970-es évekig az 1. táblázat ábrázolja.

1. táblázat: Magyarország gesztenyeállományának termelési formák szerinti megoszlása (Szentiványi, 1976)

Termelési forma	%
szórvány	81
háztáji	8
árugyümölcsös	6
szőlők közt	5

A gesztenyefáink többsége szórvány. E régi, hagyományos termelési forma, a mezőgazdasági üzemek fejlődésével felszámolásra került, emiatt az idős

gesztenyeállományaink erős csökkenése volt várható, mely sajnos be is következett és még ma is folyamatban van. Erre utal a szórvány állomány magasabb idős, termőkorú aránya (Szentiványi, 1976). Napjainkra a szőlőültetvények közötti állományok tovább csökkentek, árugyümölcsöseink pedig átalakultak.

Ezekon kívül egykor jelentős szelídgesztenye-erdők voltak a parasztok tulajdonában Hajdú-Bihar, ill. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén (Paládi, 2001). Érdekes tény, hogy a folyóiratok, szakkönyvek szinte meg sem említik hazánk egyik legkiterjedtebb, Somogy megye legnagyobb termőhelyét, az iharosberényi gesztenyést.

Hazai fajtáinkat a 2. táblázat mutatja be.

2. táblázat: A magyar szelídgesztenye fajták (Szentiványi, 1976 és Horváth, 2007 nyomán)

Fajta neve	Érés időpontja	Termés tulajdonsága
<i>Nagymarosi 22</i>	szeptember vége – október eleje (korai érésű)	széles, lapos, vese alakú
<i>Iharosberényi 2</i>	október eleje (korai érésű)	nagy, kupacsonként 2 makk
<i>Iharosberényi 57</i>	október eleje – közepe (középérésű)	hosszan szedhető, bő termés, árumínősége jó
<i>Nagymarosi 38</i>	október eleje – közepe (középérésű)	vékony héjú, könnyen tisztítható, rendszeresen és bőven termő
<i>Kőszegszerdahelyi 2</i>	október közepe (középkései érésű)	igen nagy, gömbölyű, kupacsonként 1 makk, árumínősége kiváló
<i>Kőszegszerdahelyi 29</i>	október közepe (középkései érésű)	közepes méretű, rendszeresen és bőven termő
<i>Nagymarosi 37</i>	október közepe – vége (kései érésű)	kúpos, finom, könnyen hámozható
<i>Iharosberényi 29</i>	október vége (kései érésű)	bőven termő, igen nagy, jól hámozható

2.3. A szelídgesztenye szerepe nyelvezetünkben, a történelemben, a hiedelemvilágban és az európai heraldikában

A szelídgesztenye tudományos nevét (*Castanea sativa*) 1768-ban adta Philip Miller londoni botanikus. Érdekesség, hogy Linné 1753-ban még a bükk nemzetségbe sorolta, *Fagus castanea* néven (Bartha, 2007b).

Mióta tiszteli vajon az ember a fákat? Kezdetét homály fedi, története mindmáig tisztázatlan. Jankovics szerint az ember, tudata legmélyén őrzi annak emlékét, hogy évmilliókkal ezelőtt fán lakozott (Jankovics, 1991).

A Bibliában egy vitatott említése van a szelídgesztenyének, amikor Jákob a kútra helyezett faragott vesszőkkel igyekezett befolyásolni a kecskék és a juhok párázását, melyhez egyes fordítások szerint gesztenyeágakat is használt. A korai kereszténységben az erkölcsösséget és a tisztaságot jelképezte a faj (Gáspár, 2006).

Athénban Kr. e. 320 körül, Theophrasztosz idejében euböai diónak nevezték. A görögök olyan egyéb nevekkal illették még, mint szardiai makk, lópimon, móton, Zeusz-makkja, kasztanon stb. (Illés, 1884). Ez utóbbi már nagyon hasonlít latin nevére. A görög *kasztanon* szót általában a thesszáliai Kasztanaia város nevéből származtatják (ezt támasztja alá, hogy Kr. e. 2. századi versben diót említenek, mely Kasztaniszban terem [Illés, 1884]). Egy másik, kevésbé hihető névfejtés szerint a latin *castrare* (kasztrálni) szóra vezethető vissza a nemzetségnév, a termések kihullása után üresen maradó kupacs alapján. A tudományos fajnevek közül a *sativa* jelentése *termesztett*.

A magyar *gesztenye* szó valószínűleg szláv közvetítéssel kerülhetett nyelvünkbe, 1200 körül. A szelídgesztenye szónak elég nagy hagyománya van, szinte attól kezdve használatos, amióta szükségessé vált, hogy megkülönböztessék az ugyancsak gesztenye nevű, de teljesen más növényfajhoz tartozó, csak külsőleg hasonló színű és alakú termést hozó vadgesztenyétől. A 17. századig a *gesztenye* szó önmagában, minden jelző nélkül csak a szelídgesztenyét jelenthette, hiszen a vadgesztenye csak a 16. század végétől terjedt el Európa-szerte. A *gesztenye* szó azóta önmagában már érthetetlen, ill. sokan már csak a vadgesztenyét azonosítják vele, hiszen többfelé előfordul, mint „szelíd” társa. Eredeti és természetes fejlemény nyelvünkben az ember által élvezhető gyümölcsnek, illetőleg az ilyet termő fának *szelíd* jelzővel való megkülönböztetése az élvezhetetlentől. Ide tartozik, hogy a *szelíd* szónak Csík vármegyében *gyenge* jelentése is volt (R. Lovas, 1978). Érdekes, hogy a *gesztenye* szó egyaránt jelenti magát a fát, illetve annak termését is. A szelídgesztenye régtől való művelését jelzi, hogy neve hazánkban sok község- és dűlőnévben szerepel(t), például Geszt, Geszteg, Gesztely, Geszteréd, Gesztes, Kesztlőc, Keszthely stb. (Bartha, 2007b).

Az egész Európában ismert „Mással kapartatja ki a gesztenyét” szólás A majom és a macska c. meséből eredeztethető, amely La Fontaine feldolgozásában vált híressé. Ebben a mesében a furfangos majom rábeszéli gazdája macskáját, hogy kaparjon ki a tűzből néhány gesztenyét. Nagy nehezen kikapar hármát, amelyeket a majom gyorsan bekap, majd jön a szolgáló, aki mindkettejüket elzavarja, és így a macska hoppon marad. A mese Bethlen Miklós önéletrajzában („... és nem lések, mint macska, akinek a körmével kapjarta volt ki a majom a gesztenyét, azt hazudván neki, hogy hús.”), ill. Dugonics András művében („Nem vagyok én olyan ostoba macska, kinek az úr majma kezét megfogja, és azzal kaparja ki a tüzet gesztenyét.”) is megjelenik (Szemerényi, 2009). Mai jelentése: ravaszul rávesz valakit, hogy végrehajtson egy olyan kínos vagy veszélyes feladatot, melyből csak neki magának van haszna. Az „Otthon süti a gesztenyét” rosszalló szólás túlságosan bezárkózó, otthonról nem elmozduló embert jelent (Nagy, 1966).

Páll Miklós szerint már az ősember is ismerte hazánkban – ezt támasztja alá Konkolyiné (2007), miszerint a szelídgesztenye a neolitikum óta ismert csemege –, hiszen elszenesedett fáját megtalálták a bükki Hámori-, mai Anna-barlangban (Páll, 1954).

Plinius szerint – bár ez ellentmond azon vélekedésnek, hogy a kontinens számos területén őshonos – a fajt az 5. században vitték be Görögországba, és innen terjedt el a Mediterráneumban, majd a rómaiak közvetítésével jutott el a kontinens más vidékeire (Plinius, 1987, Reprint). Annyi bizonyos, hogy a görögök számos népszokásban megőrizték a szelídgesztenyét. Gesztenyeszüret idején például „számos számár állta körül a fát, hogy a gesztenyét, melyet a magas fáról férfiak és fiúk vertek le, és asszonyok szedtek fel és raktak zsákokba, hátukra felvegyék.” Úgy tartották, „ha valamely családnak 20-24 gesztenyefája és egy csapat kecskéje volt, akkor minden szükségletei fedezve vannak, s apa és fiai minden kívánsága legföljebb egy kis pénzösszeg megszerzésére irányul, hogy puskát vehessen magának” (Illés, 1884). A rómaiak azt tartották, hogy az emberi megtelepülés számára azok az optimális területek, ahol a gesztenye megél.

A 13. században a szelídgesztenye hazánkban már honos lehetett, ezt alátámasztják a korabeli adomány- és kiváltságlevelek. 1203-ban Imre királynak a veszprémi püspök birtokáról írt levelében a határleírásban *Castaneae* szerepel. IV. Béla király 1242-ben keltezett, egy Grech nevű hospitium (egykor kolostor, majd vendégfogadó) kiváltságairól szóló levele is említi. Ezek minden bizonnyal nem lehettek vadgesztenyék, hiszen e fajt a törökök hozták be jóval később (Illés, 1884). Belegondolni is szép, ha már akkor határfául szolgáltak e fák, mikor is keletkezhetek. Rapaics (1940) a gyümölcsöskertnek használt középkori kolostori temető ábrázolásakor *castenarius*ként említi. Ismerjük előfordulását más

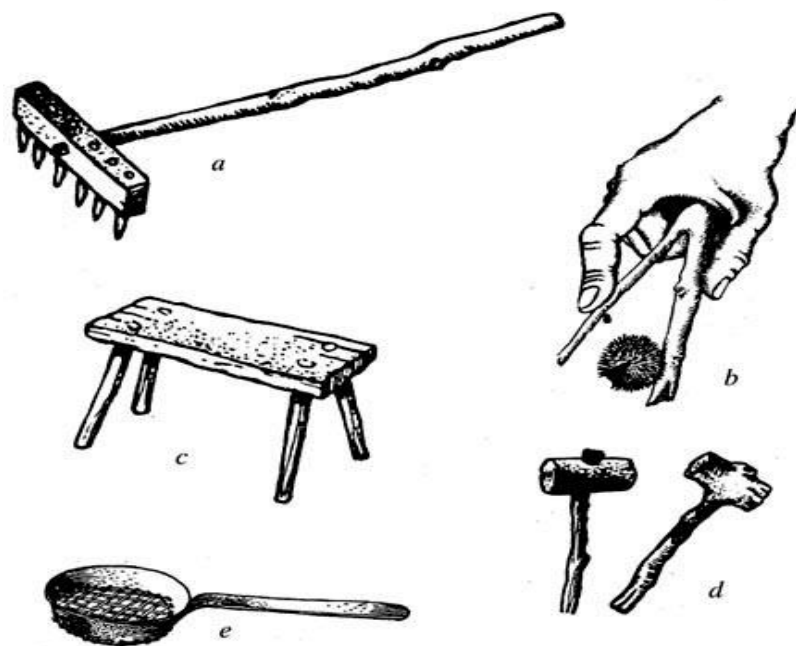
kolostorkertekben (pl. St. Gallen), ill. Lippai pozsonyi kertjében. Lippai János (1667) pontos utasítást adott a gesztenye ültetéséről. A Sopron környéki szelídgesztenyésekről a legelső feljegyzést Sopron város 1540. évi községi jegyzőkönyvében találjuk (Konkolyné, 2007). Csapody (1959) a lombardiai azúrkék égbolt verőfényes követeként említi.

A 14. századi Franciaországban a cevennei gesztenyések jelentős szerepet játszottak a lakosság élelmezésében. Itt a 17. századig a kenyeret egyáltalán nem ismerték, viszont a hasznosítható földterület 90%-át gesztenyeültetvények tették ki. Hasonlóan jelentős lehetett a gesztenye, mint táplálék az olasz és a svájci Alpok melegebb völgyeiben. A szárított gesztenyét lisztté őrölték és kenyeret sütöttek belőle, ezért is nevezték a szegények kenyérének. Azt tartották, hogy egy fa termésével egy ember át tud telelni. Ezért a hegyi falvakban minden lakónak egy gesztenyefa termését kiutalták élelemtartalékként. A gesztenyével jószágot is hizlaltak ott, ahol kiterjedt állományokat alkotott e faj. Svájcban 1340-ből és 1378-ból fennmaradt mondákban találták a gesztenye első írásos említését. Korzikán a gesztenyét kenyérfának nevezték. Itt a 16. századból származik a rendelet, mely szerint mindenkinek évente négy fát kellett ültetnie. Egy szintén 16. századi francia recept szerint húspótló böjtös napokon is előszeretettel használták tojás és sajt hozzáadásával. (Konkolyné, 2007). Ugyanitt édesség formájában a karácsonyi és az újévi időszak egyik kedvenc csemegéjévé vált. Olaszországban előzetesen borba áztatott gesztenyét sütnék Szent Márton napján (Gáspár, 2006).

A monda szerint Magyarországon a szelídgesztenye Mátyás király idejében, a XV. században vált ismertté, mikor is Beatrix királyné hozta magával Itáliából. Mátyás király kedvenc étele a gesztenyével töltött kappan volt. Károly Róbert király egykor öt szelídgesztenye-erdőt telepített Nagymarosra. Erdélyben, Nagybányán a szelídgesztenye volt az a nemes gyümölcs, amellyel a város tanácsa az erdélyi fejedelmeknek és magasabb beosztású főuraknak kedveskedett. A feljegyzések szerint a város ebből a ritka gyümölcsből ajándékozott 1642-ben I. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek is (Konkolyné, 2007). Ebben az időben Fraknóváralja (ma Forchtenstein, Ausztria) híres gesztenyéseinek „termése messze földre szállítatik, melyek egy mészkőfejtő tözomszédságában, tehát mészsíklák felett tenyésznek”. Hazánkban egykor az Alföldön is meg akarták telepíteni, francia példára: „... alföldi homokunk egy oly megbecsülhetetlen fával gazdagszik, mely annak értékét tetemesen gyarapítani képes...” (Földes, 1885).

Néprajzi leírásokból tudjuk, hogy a falvakban Mindenszentek estjén hagyományosan megsütötték a gesztenyét, és ezzel ajándékozták meg a halottak emlékére harangozó legényeket. A magántulajdonban lévő gesztenyefák termését Mindenszentek után bárki

szabadon gyűjthette. Zalában a felfűzött gesztenyét verembe rakják, és Pünkösd délutánján az utcán az idősök és gyermekek szertartásos komolysággal fogyasztják el. Nagybányán zöld burkával hordóba taposva júniusig eltartották. Vas megyében a gesztenyelisztből kását készítettek. A gesztenyével a 19. században még jelentős népi kereskedelem folyt. A vasi gesztenyét Stájerországba vitték eladni, a nagybányaival Déváraig, Tokajig kerestek, hátikosárban és szekéren Máramaros havasi falvaiba, Bukovinába hordták. Összegyűjtéséhez több, mediterrán típusú eszközt használtak, ilyen a fakalapács, facsipesz, gereblye, kocsorba, klumpa (3. ábra). Baranyában átluggatott serpenyő a hagyományos sütőedény (Paládi, 2001).

3. ábra: A gesztenye gyűjtésére és törésére szolgáló eszközök: a) gereblye; b) csiptető; c) ülőke; d) fakalapácsok; e) gesztenyesütő serpenyő (Forrás: Paládi, 2001)

Kiváló „borkorcsolya”, de régen úgy tartották, hogy aki sokat eszik belőle, tetves lesz (Konkolyné, 2007). Termését ruhásszekrényekben molyriasztóként, fáját hangszerek alapanyagának használták (Marosi, 2010). Használták bányában épületfának, műszerfának is (Földes, 1885). A zalai szőlők pincéinek, préházainak gerendái is szelídgesztenyéből készültek. Páll Miklós (1954) 200 éves szelídgesztenyéből készült szőlőprést látott. Faszénégetésre felhasználták, de tüzelni nem szerettek vele. Levelével a szegények egykor párnát, dunnát is töltöttek (Paládi, 2001). Gyógynövényként is hasznosították, ha például hajmosás után a gesztenye főzővizével öblítjük le a hajunkat, szép fényt kap tőle (Szócs, 2008).

Az elfeledett népszokások felelevenítéseként egyre több helyen szerveznek gesztenyefesztivált, gesztenyeünnepet. Ezek között az egyik leghíresebb hazai fesztivál az Iharosberényi Gesztenyenap. A kis somogyi falu kincse a szelídgesztenyéje – melyért előszeretettel kapkodnak a cukrászok –, ami 2002-ben arra ihlette a helyieket, hogy szervezzenek egy napot, mely a gesztenye jegyében telik (Varga, 2005a). Az évente az iharosberényi kastélyparkban megtartott rendezvényen, sok színes program mellett, standokon mutatják be a berényi fajtabüszkeségeket és csemetéket, máshol sültve kínálják (Varga, 2005b), megint máshol ízelítőt kaphat a látogató a helyi fajtákból készített sütemények versenyén (Varga, 2008). A jeles nap fényét emelő „körítés” még a lovagi torna, a mezőgazdasági kiállítás, a bor-, gyümölcs-, zöldség-, méz- és vadállat-bemutatók (Varga, 2006). Másik nagy múltra visszatekintő ünnepség a Velemi Gesztenyeünnep. Az évszázados hagyományokra emlékező, 17 évre visszatekintő, minden októberben (a gesztenyeéréshez igazodva) megtartott rendezvény fő attrakciója a gesztenyesütés, az ösöktől ellesett technikával gyertyán és bükkfa lángján. Természetesen a kézművesek, gesztenyés finomságok sem hiányozhatnak az ünnepségről (<http2>). Fontos megemlíteni Somogy megye másik nagy megemlékezését, a Kadarkúti Gesztenyenapot. Kadarkút ugyan nem kifejezett gesztenyetermő vidék, de itt van az ország egyik piacvezető gesztenyefeldolgozója. Az először 2007-ben megtartott rendezvény különlegessége abban áll, hogy rendszeresen összegyűlik az ország „gesztenyetársadalma”, és szakmai összejövétel keretében a szelídgesztenye-fák megmentéséről tanácskoznak (Szarka, 2007). A jeles nap állandó vendége többek között Dr. Szentiványi Péter professzor és Dr. Radócz László egyetemi docens is, akik hazánk legnagyobb gesztenye-növényvédelmi szakértői közé tartoznak (Horváth, 2007). Kiemelkedő fesztiválok még az ágfalvi, vagy a történelmi Magyarország területéről a nagybányai (Baia Mare, ma Románia), a homoródkarácsonyfalvi (Crăciunel, ma Románia) és a fraknóváralji (Forchtenstein, ma Auszria) ünnepségek (Konkolyné, 2007).

A szelídgesztenye-motívum évszázadok óta jelen van a *Castanea* nemzetség elterjedési területén elhelyezkedő települések, régiók címereiben. Ezen dolgozatban a *Castanea sativa* faj európai elterjedési területét vizsgáltam ilyen szempontból. E terület vonatkozó címereit a 7. táblázat mutatja (1. melléklet), a teljesség igénye nélkül. Megállapíthatom, hogy a még létező gesztenyés címerek terén Spanyolország és Olaszország áll a legelőkelőbb helyen. Portugália, Franciaország, Svájc és Magyarország is több ilyen címet megőrzött. Az elterjedési területet nézve további címereket találtam Németországban, Csehországban, Horvátországban, Szlovéniában és Ausztriában (23. ábra, 1. melléklet).

2.4. Az európai és a hazai óriásokról

A szelídgesztenye igen magas kort és jelentős méreteket ér el külföldön is. Az angliai Gloucester-grófságban Tortworth város temploma mellett élő egyed állítólag 1100 éves, kerülete 1825-ben 1586 cm volt (a sérülések következtében ez a szám napjainkban kisebb, de még így is bőven meghaladja a 10 métert). A szicíliai Sant'Alfio a Föld egyik legszebb szelídgesztenyéjét (pontosabb lenne a szelídgesztenyéit kifejezés) rejti. Ennek az Etna északi lejtőjén álló fának egykor 5 tősarja volt, melyek évszázadokkal ezelőtt összenőttek. Korát 2000 évre becsülik, törzskerülete egykor durva számítások szerint (az összenövésnek köszönhetően) 56 méter volt. Az ottaniak 100 lovas gesztenyéjének (Castagno dei Cento Cavalli) hívják, mert lombosára alatt ennyi lovas lelt árnyékra. Franciaország legnagyobb gesztenyéje egy 14 méteres törzskerületű egyed Troubois határában. Korát ezer évre becsülik. Hasonló méreteket ér el a Spanyolországban, Potes és Ojido települések között megbúvó rekorder (Bartha, 2007b), illetve Svájc legnagyobb, a Genfi-tó partján álló szelídgesztenyéje (Páll, 1954).

A hazai szelídgesztenye-matuzsálemek közül néhány mára már a múlté. Jelenlegi ismereteink szerint a legvaskosabb gesztenye a Velem melletti Póka-dűlőben állt és 1174 cm-es törzskerülettel büszkélkedett. A fát 1840 telén vágták ki. Híres volt a kőszegi Királyvölgyben álló, egykor 1080 cm-es fa is, mely 1967-ben hajtott ki utoljára. Törzsének alsó korongja mindmáig megtekinthető a helyszínen. Történelmi jelentőségű a Kőszegszerdahely melletti dombon egykor állt 3 gesztenye, melyek alatt 1894-ben egy gyakorlat közben három király megpihent. Ezért is hívhatták egykor ezt a területet „Háromkirály gesztenyék”-nek. Egykor Zengővárkony mellett, az ún. Gesztenyés-tetőn állt gesztenyefa mellmagassági törzskerülete 1130 cm volt. A környék másik nagy fája, a pécsbányatelepi szelídgesztenye 1924-es kiszáradása után több évtizedig talpon állt (Bartha, 2007b).

Veszélyeztetettségére és történelmünkben, gyümölcstermesztésünkben betöltött szerepére való tekintettel – a német mintára szerveződött Év fája mozgalom keretében – 2007-ben az Év fája lett (Vándor, 2007).

3. Vizsgálatok

Sajnos ma még igen kevesen foglalkoznak nagy, öreg, nevezetes fák (főleg a szelídgesztenyék) adatainak gyűjtésével. Fellelhetők információk Balogh András (1957), Szentiványi Péter (1976), Tardy János (1996), valamint Rakonczay Zoltán (1997) könyvében, de egyik leírás sem szolgált számomra lényeges, a terepi vizsgálatok során ki nem deríthető újdonsággal. Külföldi irodalmak terén még szegényesebb a helyzet, irodalmi kutatásaim során egyetlen könyvről sem szereztem tudomást, amely a magyarországi idős szelídgesztenyékről tenne említést.

Mára már rendelkezésünkre áll Pósfai György könyve (2005) és az interneten elérhető adatbázisa (3. táblázat). Megállapítható, hogy ezek segítettek legtöbbet munkám során. Pósfai táblázatokban, fajonként elkülönítve gyűjti össze hazánk legnagyobb törzskerületű egyedeit. Ebből a táblázatból szemezgetve tudhattam meg, merre találhatók az országban nagy szelídgesztenyék.

3. táblázat: Hazánk legnagyobb törzskerületű egyedei Pósfai állandóan frissülő adatbázisa szerint (<http3>)

Magyarország legnagyobb törzskerületű <i>Castanea sativa</i> egyedei			
Sorrend Pósfai szerint (helység)	Megye	Törzskörméret (cm)	Mérés éve
1. Szentgyörgyvár (nem él)	Zala	816	2003
2. Nagyktas	Zala	814	2002
3. Zengővárkony	Baranya	759	2003
4. Surd	Zala	756	2004
5. Torony	Vas	736	2004
6. Boncodföle	Zala	733	2001
7. Zalaegerszeg/Szenterzsébethegy	Zala	722	2001
8. Bak	Zala	694	2009
9. Dióskál/Pogányvár	Zala	658	2003
10. Surd	Zala	657	2008
11. Csepreg	Vas	656	2007
12. Velem	Vas	652	2004
13. Velem	Vas	640	2004
14. Iharosberény	Somogy	633	2007
15. Csipkerek	Vas	633	2007
16. Iharosberény	Somogy	628	2004

A listán rengeteg fa szerepel, ezeket mind meglátogatni igen költséges, időigényes, illetve ezen munka szempontjából felesleges is lenne, hiszen több száz oldal sem lenne elég bemutatásukra. Éppen ezért döntöttem amellett, hogy az aktuális lista első 15 helyén álló egyed mellett meglátogatom a még álló, de mára már élő résszel nem rendelkező szentgyörgyvári szelídgesztenyét is.

Munkám során sikerült egy irodalmi kutatást is elkészítenem a Kaposvári Megyei és Városi Könyvtárban. Munkámhoz segítséget és bátorítást kaptam számos elismert szakembertől, többek között Pósfai Györgytől, a Magyarország legnagyobb fái c. könyv írójától, Dr. Vajna Tamásnéától, a Kiskunsági Nemzeti Park egykori igazgatójától, a XXX. Jubileumi OTDK elnökségi tagjaitól, továbbá egyetemi oktatóktól, családomtól és elsősorban konzulensemtől.

A statisztikai adatok tekintetében szakirodalmi és internetes források voltak segítségemre.

3.1. Történeti adatok gyűjtése

Vizsgálataim során az adott község polgármesteri hivatalában előzőleg engedélyt és információkat kértem arra, hogy a községben található, esetenként védett, nagy szelídgesztenyét megmérjem, lefotózzam, leírom róla gondolataimat. Minden településen segítségül hívtam a környéken lakó, többnyire idősebb embereket. Bár eleinte csak útbaigazításért szólítottam meg őket, utólag nagyon értékesnek bizonyultak azok a percek, amelyekben mindig volt idő egy-két anekdotára, információra a fára vonatkozóan. Ezek a mondatok a tájökölógiai vizsgálatok során kincseknek bizonyulhatnak. Nevüket homály fedi, hiszen sokszor csak futólag sikerült elérnem őket.

A 13-ból 7 településen sikerült önkormányzati segítséget is igénybe vennem. Kiemelten fontosnak éreztem ezt azokon a településeken, amelyek helyi szintű védelmet élvező fával büszkélkednek. Az idős adatközlők közül volt, akit kertészkedés, másokat pihenés, házimunka, vagy éppen baráti beszélgetés közben értem el. Ez utóbbiak a történeti adatok gyűjtésében szintén nagyon értékesek és érdekesek, hiszen ilyenkor több szemszögből lehet megismerni a sokszor szájhagyomány útján terjedő információ-morzsákat. Zengővárkonyban a messze földön híres Tojás múzeum idős munkatársainak, Dióskálon a területet elfoglaló kúria tulajdonosának, míg Iharosberényben a legnevesebb helyi termelőnek állásfoglalását is hallhattam/gyűjthettem.

Név szerinti adatközlőim, adatforrásaim a következők voltak:

- Zsuppán Ernő polgármester, Boncodfőle
- Kanász János polgármester, Surd

- Kincses László erdész, Surd
- Sümeghy Gabriella környezetvédelmi szakreferens, Zalaegerszeg
- Veress János tulajdonos, Dióskál
- Balázs András képviselő, Iharosberény
- Boncz Béla termelő, Iharosberény
- Pósfai György, biológus, dendrológus, Szeged
- Dr. Radócz László egyetemi docens, Debrecen

3.2. Dendrometriai mérések végzése

Természetesen a nagy törzskörméret általában sokméteres, gyakran több tíz méteres magassággal párosul, de annak pontos kiszámítása általában nehézkes. A magassági értékek (és az egyedek életkorának értékei) éppen ezért általában csupán becsült értékek, úgy gondolom, ezek alapján nem érdemes a fákat ilyen szinten elkülöníteni. A törzskörméret sokkal kézzelfoghatóbb, egyszerűen mérhető, szilárd alapot ad sorrend készítésére.

Pósfai (2005) a talajszint és a mellmagassági átmérő közötti legkisebb kerületet kereste, és csak ezt az adatot vette fel. Úgy tartja, hogy hazánk nagy fái között vannak felfelé szélesedő törzsek, talajközelsben szétágazók, dudorosak, karéjosak, előfordulnak mellmagasságban kikönyöklő oldalágak, és ez nem ad alapot egy összehasonlításra. Ebben van ráció, azonban azt is fel kell ismerni, hogy mindezen állítások fordítottja is sokszor téves eredményt és értékelést von maga után (lásd süttői hárs, győri platán stb.) Éppen ezért saját méréseim kizárólag a mellmagasságban (1,3 méter) mért törzskerületre, a törzsátmérőre, a koronaátmérőre, valamint a magasság becslésére terjedtek ki. A méréshez mérőszalagot használtam, minden egyes mérési eredményt azonnal lejegyezve. A törzskerületet csak egyszer mértem meg, a törzs- és a koronaátmérőt két oldalról kétszer, majd a mért eredményeket átlagoltam. A törzsátmérőt nem a kör átmérőjének kiszámítására szolgáló képlettel ($d=K/\pi$) számoltam, hiszen az szabályos kört feltételezne, a vizsgált egyedek törzse pedig a legnagyobb jóindulattal sem mondható szabályosnak. A magasságot helyben, majd magasságom tudatában és a fotók alapján becsültem.

Az egyes öreg, nagy faegyedek korának kiszámítása igen nehéz. Legismertebb módszer az évgyűrűk vizsgálata. Ma már ezt nemcsak kidőlt, holt fáknál lehet mérni, hanem élő egyednél is. Ha a fa belül nem korhadt, a kor az ún. Pressler-fúróval vizsgálható (létezik karbon izotópos kormeghatározás is, azonban ez igen költséges, ráadásul Magyarországon nehezen elérhető). A becslés szubjektív, az egyedek korát általában túlbecsülik. Mindezek miatt a

vizsgált egyedek korát különböző irodalmak felhasználásával, valamint védetté nyilvánítási rendeletekből, kezelési javaslatokból, helybéliektől kapott információkból tudhattam meg.

Minden egyes egyedről párommal, állandó kísérőmmel, Lukács Anitával több fotót készítettünk, több szemszögből, a viszonyítási lehetőség érdekében saját magamat is felvételezve (magasságom 188 cm). Dolgozatomban legtöbbször ezekből adok közre.

3.3. A fák értékelése

Minden egyes vizsgált egyedet külön alfejezet tárgyal, melyek mindegyike képpel és statisztikai adatokkal kezdődik. Újfajta módszerként az egyedek egészségi állapotára, ill. megközelíthetőségére ötfokú skálát alkalmazok (egészségi állapot: 1-elpusztult egyed, 2-rossz, 3-elfogadható, 4-jó, 5-kitűnő; ill. megközelíthetőség: 1-nagyon nehéz, 2-gyenge, 3-közepes, 4-jó, 5-kiváló). Az egészségi állapot értékelésénél olyan tényezőket vettem számításba, mint pl. a lombkorona állapota, betegségek, törések, odvasodás, kezelések, a környezet tisztasága. A megközelíthetőségre vonatkozóan a fákhöz vezető út (azok minősége, járhatósága), a jelzőtáblák megléte, az egyedek megtalálásának nehézségeire vonatkozó egyéb paraméterek (erdőben, lakott területtől távol stb.) alapján vontam le következtetést.

A fák leírásának kezdeti szakaszában az aktuális település elhelyezkedése, megközelítése, közigazgatási területén található faegyedek lelőhelye szerepel. Utána következik környékük bemutatása, a fák ismertetése, történelmük, állapotuk alakulása, az idők folyamán kialakult egészségügyi problémáik kezelése (ha volt ilyen), majd a fákhöz kapcsolódó aktuális információk (védetté nyilvánítás, kezelés, turisztika) következnek. Az egyes részek végére kerültek a pozitívumok és negatívumok, melyeket saját megfigyeléseim alapján állítottam össze.

4. Vizsgálati eredmények és megvitatásuk

4.1. Magyarország „legnagyobb” szelídgesztenyéi

Érdemes leszögezni, hogy az alcímbe szereplő legnagyobb szó nem az egyedek magasságára, átmérőjére utal, hanem a mellmagasságban mért törzskerületére.

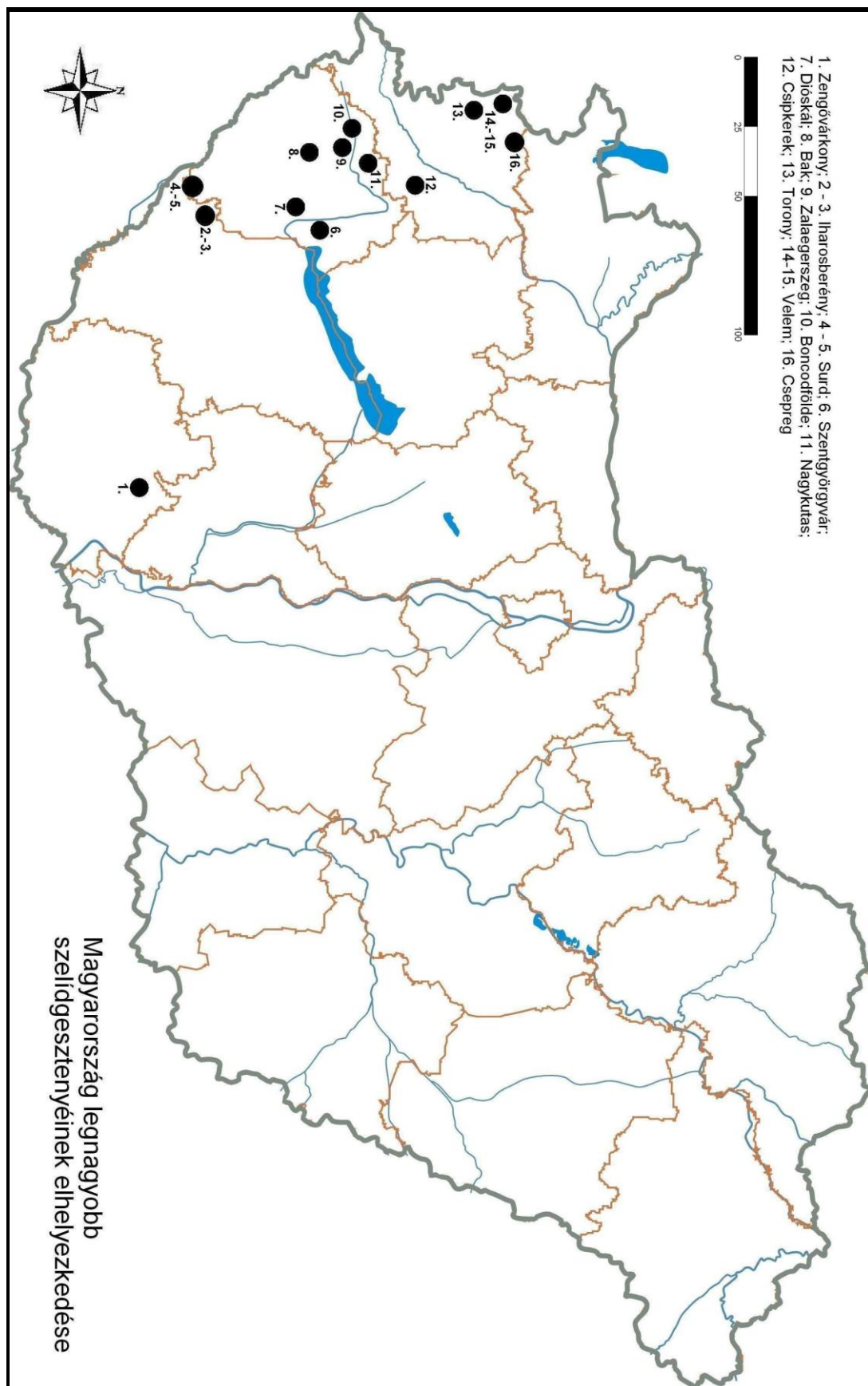
A 4. ábrán szereplő pontok a jelenlegi ismereteink szerinti legnagyobb kerületű hazai szelídgesztenye egyedeink előfordulási helyeit jelölik. Az ábrán (valamint a fák leírásában is) azért szerepel 16 lelőhely, mert dolgozatomban a már élettelennek számító, de még álló szentgyörgyvári példánynak is helyet adtam.

Az ábrán a számozás nem a méret szerinti csökkenő sorrendben történt, hanem igyekeztem a jobb áttekinthetőség miatt délről észak(nyugat) felé haladni.

A 4. ábra után következő táblázatok már a jelenlegi legnagyobb egyedek tényleges sorrendjét mutatják Pósfai, ill. saját méréseim alapján.

A vizsgált 16 lelőhely megyék szerinti megoszlása:

- Szentgyörgyvár
- Nagykutas
- Zalaegerszeg/Szenterzsébethegy
- Surd (2)
- Bak
- Dióskál/Pogányvár
- Boncodfölde **ZALA megye (8 egyed)**
- Velem (2)
- Csepreg
- Csipkerek
- Torony **VAS megye (5 egyed)**
- Iharosberény (2) **SOMOGY megye (2 egyed)**
- Zengővárkony **BARANYA megye (1 egyed)**

4. ábra: Hazánk legnagyobb törzskerületű szelídgesztenyéinek előfordulási helyei (Takács Márton, 2011)

A 4. táblázat saját mérési eredményeimet mutatja be, a 3. táblázat mintájára, amely Pósfai 2011 előtti adatait tartalmazza. Hazánk legnagyobb ma élő szelídgesztenyét Zala megyében, Nagykutason találjuk, mellmagassági kerülete 816 cm. Öt követi fél méter lemaradással Baranya megye legnagyobb példánya Zengővárkonyban. A dobogó harmadik fokára a szintén zalai Surd község fája „állhat” fel, alig elmaradva zengővárkonyi társától. A 7 méteres törzskerületet e táblázat szerint összesen hét egyed éri el, a szentgyörgyvári, már elszáradt, de még álló gesztenyét is ideértve. Adataimat az említett adatbázissal összehasonlítva, egészen a 6. pozícióban lévő boncodföldei matuzsálemig nem találunk változást a sorrendben, azonban a 7. helyen Velem igen nehezen, emiatt többféleképpen is mérhető egyede áll. A másik szembetűnő különbség, hogy egy iharosberényi, szintén nehezen vizsgálható egyed – saját szemszögemből mérve – a 14.-ről felszökött a 9. helyre.

Érdekes tény, hogy bár Vas és Somogy megyében van nagyobb hagyománya a gesztenyetermesztésnek, a legtöbb nagy példányt Zalában találjuk.

4. táblázat: Hazánk legnagyobb törzskerületű szelídgesztenyéi a saját mérési eredményeim alapján

Magyarország legnagyobb törzskerületű szelídgesztenyéi (<i>Castanea sativa</i>)			
Sorrend a saját mérési eredményeim alapján (helység)	Megye	Törzskörméret (cm)	Mérés éve
1. Szentgyörgyvár (nem él)	Zala	868	2011
2. Nagykutas	Zala	840	2011
3. Zengővárkony	Baranya	780	2011
4. Surd	Zala	777	2011
5. Torony	Vas	775	2011
6. Boncodfölde	Zala	738	2011
7. Velem	Vas	738	2011
8. Zalaegerszeg/Szenterzsébethegy	Zala	730	2011
9. Iharosberény	Somogy	715	2011
10. Dióskál/Pogányvár	Zala	710	2011
11. Bak	Zala	701	2011
12. Surd	Zala	672	2011
13. Csepreg	Vas	665	2011
14. Iharosberény	Somogy	660	2011
15. Velem	Vas	656	2011
16. Csipkerek	Vas	653	2011

Az előző két táblázatot egyesíti az 5. táblázat. A 3. (Eltérés) oszlop a kétféle mérési technikából eredő különbséget mutatja. Pósfai (2005) a talajszint és a mellmagasság (1,3 m) közötti legkisebb kerületet keresi, mert mint mondja, ez a legmegfelelőbb módszer az összehasonlításra. Az általam mért magasabb értékek többé-kevésbé eltérnek Pósfai eredményeitől. Ez a tény is azt támasztja alá, hogy nem lehet a legkisebb kerületet keresni, hiszen ha például felfelé szélesedő egy fa, és Pósfai módszerének megfelelően a talajszinten mérünk törzskerületet, akár méteres eltéréseket is kaphatunk. Ezért soha nem fogjuk megtudni, mekkora is egy fa valójában. Másfelől az erdőmérnökök – és ezt Pósfai is elismeri – 130 centiméteren szokták mérni a kerületet.

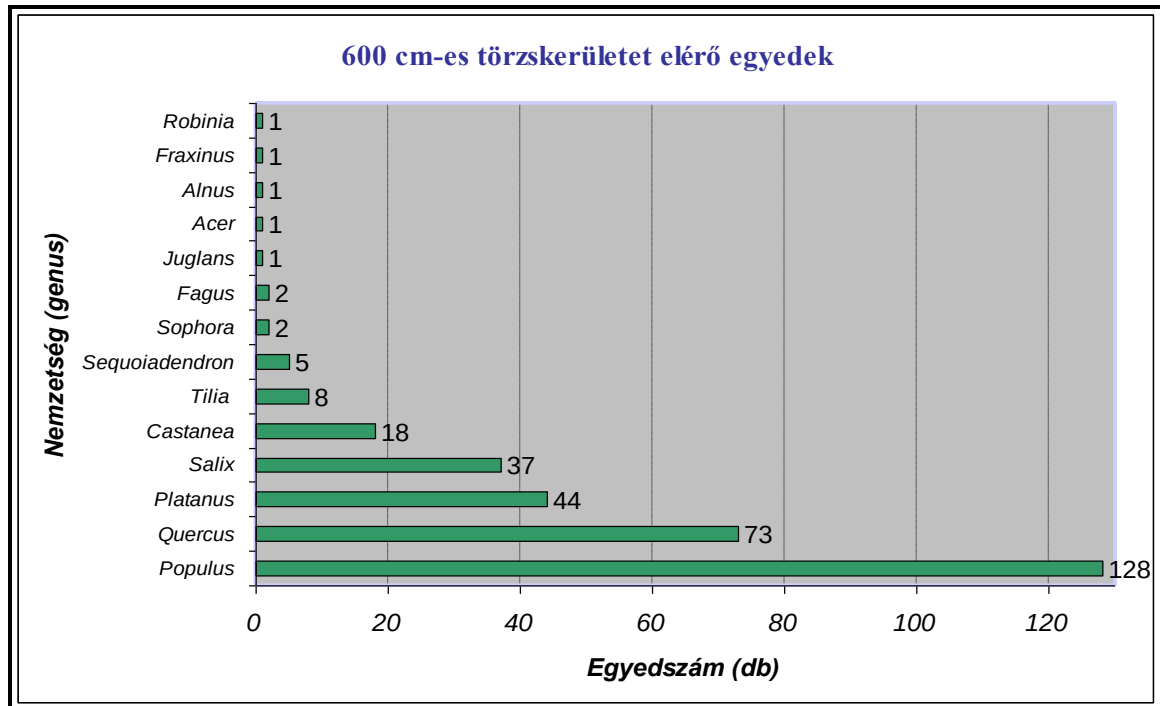
5. táblázat: Pósfai (http3) és Takács (2011) adatainak összehasonlítása

Sor-rend	Törzskörméret (cm) (Takács M.)	Eltérés (cm)	Helység (sorrendben a saját mérési eredményeim szerint)	Törzskörméret (cm) (Pósfai)	Sor-rend
1.	868	+52	Szentgyörgyvár	816	1.
2.	840	+26	Nagykutas	814	2.
3.	780	+21	Zengővárkony	759	3.
4.	777	+21	Surd	756	4.
5.	775	+39	Torony	736	5.
6.	738	+5	Boncodföldre	733	6.
7.	738	+86	Velem	652	12.
8.	730	+8	Zalaegerszeg	722	7.
9.	715	+82	Iharosberény	633	14.
10.	710	+52	Dióskál/Pogányvár	658	9.
11.	701	+7	Bak	694	8.
12.	672	+15	Surd	657	10.
13.	665	+9	Csepreg	656	11.
14.	660	+32	Iharosberény	628	16.
15.	656	+16	Velem	640	13.
16.	653	+20	Csipkerek	633	15.

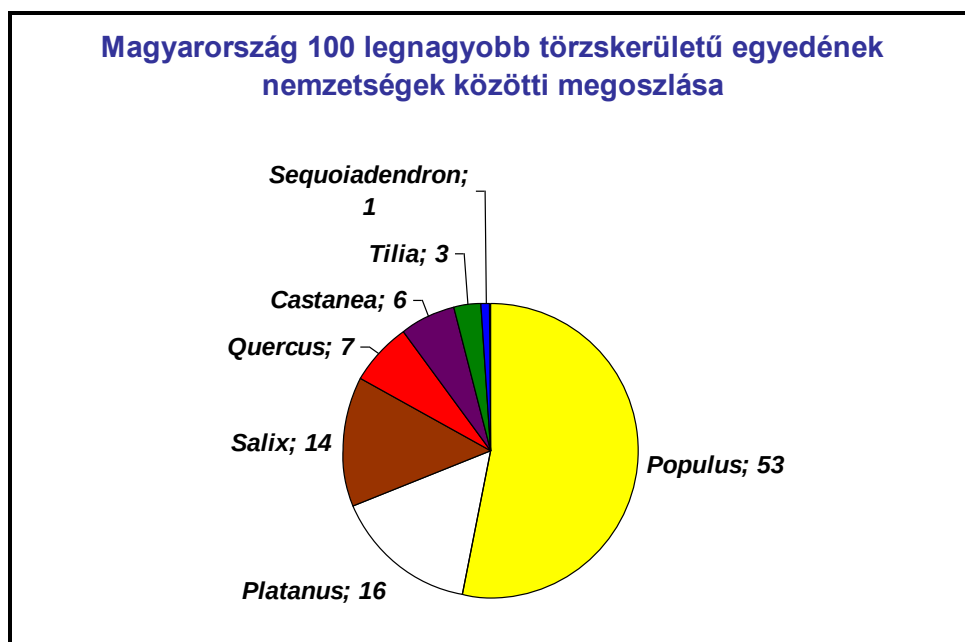
A legalább 600 centiméteres törzskerületet elérő hazai faegyedeket nézve jól látható, hogy az erős növekedési erélyű nemzetségek (*Populus*, *Quercus*, *Platanus*) messze megelőzik a

többit. A *Castanea* nemzetség, megelőzve a *Tilia* nemzetséget, de lemaradva a *Salix* nemzetségtől, az 5. a listán, 18 egyeddel (5. ábra).

A legnagyobb egyedeket tekintve a *Populus* nemzetség fölénye még inkább megmutatkozik a többi nemzetség felett. A *Castanea* nemzetség 6 egyedet „delegál” hazánk 100 legnagyobb törzskerületű faegyede közé (6. ábra).

5. ábra: Magyarország 600 centiméteres kerületet elérő faegyedeinek nemzetségei közötti megoszlása (Takács M, 2009)

6. ábra: Hazánk 100 legnagyobb törzskerületű egyedének nemzetségei közötti megoszlása (Takács M, 2009)

4.2. Magyarország legnagyobb szelídgesztenyéinek bemutatása

4.2.0. Szentgyörgyvár

Elhelyezkedés: Szentgyörgyvár

GPS (é.sz.–k.h.): 46,45,33 – 17,08,08

Mellmagassági törzskerület: 868 cm

Törzsátmérő: 4,5-5 m

Koronaátmérő: ~14 m

Magasság: ~10 m

Megközelíthetőség: 3 (közepes)

Egészségi állapot: 1 (elpusztult)

Védettségi státusz: nem védett

Kezeltség: kezelt

7. ábra: A fa még mindig impozáns látvány (Saját fotó, 2011)

Szentgyörgyvárra dél felől beérve a helyi étterem melletti aszfaltozott út vezet fel a dombtetőre. Fent messziről feltűnik, a környék legnagyobb fája (7. ábra), elképesztő látványt nyújt. Környezetében akác- és diófák találhatók, tövében fekete bodza növekszik. Élő része gyakorlatilag nincs (24. ábra, 2. melléklet). Pósfai (2005) könyvében még szépen zöldell. Odvában állatok leltek menedékre. Egy apró fakeszt szerint 1864-ben már felszentelték. Belegondolni is nagyszerű, hány évszázadot megélhetett, mi mindent láthatott már. Környezete tiszta, néhány tíz méterre tőle konyhakert található. Valamikor hevederekkel is összekötötték, azonban ezek időközben elszakadtak. Védettséget jelző tábla nincs, és a múltból sem tudunk hasonlóról.

A továbbiakban holtfaként tekinthetünk rá, menedékül szolgálva a madaraknak, ízeltlábúaknak és vadállatoknak. Ennek ellenére a Pósfai-féle adatbázisban még szerepel, ezért mindenképpen listánk elejére kívánczik, de csak jelképesen (ezért a 0. sorszám).

Pozitívumok:

- a környéken már nincs gesztenyetermesztés, ezt a fát mégis évszázadokig meghagyták
- a fa szabadon látogatható
- jó látni, hogy környezete a fa ilyen állapotában is többnyire rendezett, tiszta

Negatívumok:

- a holtfa bomlása és a hozzá kötődő állatok nagyban gyorsítják pusztulását
- megközelíthetősége közepesnek mondható, tábla nem jelzi a faluban
- kár, hogy a bodzák helyén nem gesztenyesarj nőtt, hogy továbbvigye hírét

4.2.1. Nagykutas

Elhelyezkedés: Nagykutas (szőlőhegy)

GPS (é.sz.–k.h.): 46,55,43-16,47,28

Mellmagassági törzskerület: 840 cm

Törzsátmérő: 4 m

Koronaátmérő: ~25 m

Magasság: ~16 m

Megközelíthetőség: 3 (közepes)

Egészségi állapot: 4 (jó)

Védettségi státusz: védett (19/7/TE/74)

Kezeltség: kezelt

8. ábra: A védett fa valószínűleg évszázadok óta ad termést gazdáinak (Saját fotó, 2011)

A nagykutasi szőlőhegyen található fa hazánk legnagyobb élő szelídgesztenyéje. 2001 szeptembere óta a község tanúfája (a tanúfa egy olyan tekintélyes fa, mely egy adott településen a régi időket idézi, és melyet emlékművel meg is szentelnek). A fa 2 méter magasan 2 főágra ágazik (25. ábra, 2. melléklet). Általában jellemző, hogy az alacsonyan elágazó fák igen nagy törzset képesek növeszteni. Valószínűsíthető, hogy ez a matuzsálem is ezért nőhetett ekkorára.

1974 óta védeltséget élvez, ezt tábla jelzi. Rendkívül tiszta, kezelt környezetben áll, és a fán sem látni elhanyagoltságra utaló nyomokat. Néhány ágát levágták, néhol törésnyom látható, de egy ilyen korú és méretű szelídgesztenyénél ez szinte normális.

Termésben rendkívül gazdag. Ennél a fajnál elmondhatjuk, hogy a kor előrehaladtával a hozott termésmennyiség fokozatosan csökken, tehát a fa ebből a szempontból is átlagon felülinek mondható. Környezetében apróbb szelídgesztenyék és diófák találhatók.

Kora becslések szerint 500 – 520 év (Tardy, 1996, ill. Rakonczay, 1997).

Pozitívumok:

- jó érzés látni a törődést, amit a több évtizedes védeltség, a felszentelés is jól mutat
- abszolút kihasználható turisztalátványosság, hiszen a mellette álló pince (8. ábra) sem mindennapi stílusban épült, a fa mellett padokat is kialakítottak

Negatívumok:

- a faluban tábla nem jelzi lelőhelyét, a pincesorok között is könnyen el lehet tévedni
- levágott/lehullott ágai egy helyben vannak összegyűjtve. Ennél a fajnál, növény-egészségügyi okokból azonnali elégetés szükséges.

4.2.2. Zengővárkony

Elhelyezkedés: Zengővárkony (gesztenyeliget)

GPS (é.sz.–k.h.): 46,10,47-18,26,07

Mellmagassági törzskerület: 780 cm

Törzsátmérő: 3 m

Koronaátmérő: ~21 m

Magasság: ~15 m

Megközelíthetőség: 4 (jó)

Egészségi állapot: 2 (rossz)

Védettségi státusz: nem védett

Kezeltség: részben kezelt

9. ábra: Az idős gesztenye tövében számos tősarj növekedik (Saját fotó, 2011)

Bár nem a messze földön híres, kiterjedt zengővárkonyi gesztenyések törzsmaradványa, a falu szélén álló szelídgesztenye-liget rendkívüli látványt nyújt. A mezőgazdasági táblák és ipari területek ölelésében álló folt tele van sokszázas törzskerületet elérő, idős egyedekkel. Fel nem fogható, hogyan lehet még jogilag nem védett ez a facsoport. Helyén egykor szőlőkultúra lehetett (Tardy, 1996). A vizsgált egyedet Balogh András (1957) könyvében Elefántnak hívja (26. ábra, 2. melléklet).

Egészségi állapota rossz, hiszen középső, és egyben legvastagabb főága kb. 4 méteren letört, hasonlóan néhány magasabban lévő ágához. Lombjának felső harmada elszáradt. Törzsén, ágain számos vihar és betegség okozta nyom található. Megszámlálhatatlan tősarjat nevel (9. ábra). Pósfai 2000-es évek eleji képein (Pósfai, 2005) még terpeszkedő, azóta mellmagassági törzskerülete is mérhetőbb.

Kezeltsége csak részleges. Az aljnövényzet kaszálása és a lehullott ágak elhordása nem jelent teljes megoldást. Megközelíthetősége egyszerű, a környéken, a község ezen oldalán nem találni hasonló dendrometriaik különlegességeket.

Kutatásunk tárgya természetben szegény, mely szokványosnak tekinthető.

Pozitívumok:

- a községben számos hagyományőrző jelleggel fenntartott objektum működik, jó lenne hozzácsatolni a környéken egykor hagyományos gesztenyetermesztés maradványait

Negatívumok:

- a fa és hasonló társai állapota rossz, a letört ágak, törzsrészletek felületi kezelésének nyomát sem látni
- mezőgazdasági és ipari területek mellett ezek a fák halálra vannak ítélve

4.2.3. Surd (I.)

Elhelyezkedés: Surd (szőlőhegy)

GPS (é.sz.–k.h.): 46,19,00-16,58,31

Mellmagassági törzskerület: 777 cm

Törzsátmérő: 3 m

Koronaátmérő: ~10 m

Magasság: ~12 m

Megközelíthetőség: 3 (közepes)

Egészségi állapot: 2 (rossz)

Védettségi státusz: védett (19/8/TE/74)

Kezeltség: részben kezelt

10. ábra: A surdi nagy gesztenye napjai megvannak számlálva (Saját fotó, 2011)

A község határában elnyúló Szakály-hegyen találjuk hazánk egyik legnagyobb szelídgesztenye példányát. Kora becslések szerint 700 év. Megközelíthetősége helyi társánál némileg nehezebb, hiszen tábla nem jelzi a letérést. Egészségi állapota az egyik legrosszabb a még élő gesztenyék közül. Egykor villámcsapás érte (Tardy, 1996). Törzse csupa üreg, három, felfelé törő főága közül csupán egy tekinthető épnek (10. ábra). Néhány mellékága teljesen elszáradt. Törzsének talajszinthez közeli részén gombás fertőzés jelei mutatkoznak. Felsőbb részein kisemlősök, madarak vájta odúk találhatók. Környezetében kisebb gesztenyék, fenyők és egyéb gyümölcsfák vannak. Pár méterre tőle egy 507 cm-es egyed áll. A matuzsálem termésmennyiségben rendkívül szegény.

A fa jó ideje védett, ezt tábla is jelzi (27. ábra, 2. melléklet). Környezetének kezelése láthatólag megoldott, nem úgy a fáé. A helyiek talán már feladták az érte folytatott küzdelmet, ezzel szemben a fa rendkívüli élni akarásról tesz tanúbizonyságot. Pósfai (2005) könyvében valamelyest jobb állapotban szerepel.

Pozitívumok:

- szép dolog a terület tulajdonosától, hogy – a sok negatív példával ellentétben – nem vágatta ki fáját
- hasonlóan szentgyörgyvári rokonához, ez a fa is nagy segítséget tehet majd holtaként

Negatívumok:

- sebhelyeit láthatólag nem kezelik, üregei, odvai betömetlenek, tisztítatlanok
- ha már védett, igazán jelezhetné tábla azt is, merre találjuk

4.2.4. Torony

Elhelyezkedés: Torony (az adótoronyhoz közel)

GPS (é.sz.–k.h.): 47,14,00-16,32,46

Mellmagassági törzskerület: 775 cm

Törzsátmérő: 3,5 m

Koronaátmérő: ~21 m

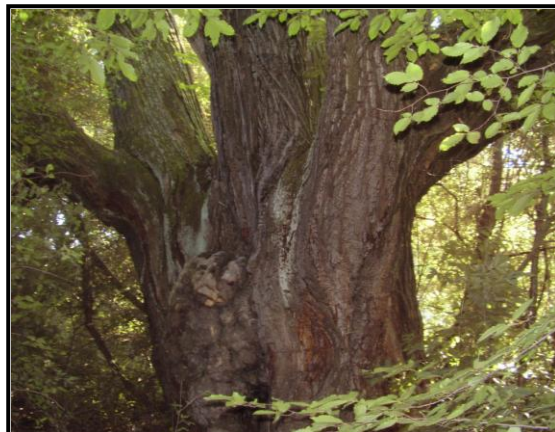
Magasság: ~13 m

Megközelíthetőség: 4 (jó)

Egészségi állapot: 2 (rossz)

Védettségi státusz: nem védett

Kezeltség: nem kezelt

11. ábra: A toronyi szelídgesztenye jól elbújta az emberek elől (Saját fotó, 2011)

A község szélén lévő adótorony közelében elterülő mezőgazdasági területek ölelésében, egy kis mezőn bújkik meg ez a hatalmas matuzsálem. Szinte megtekinthetetlen, ahogy akácok, galagonyák, csipkebogyók és somok garmadája között rejtőzik (11. ábra), messziről lombjának csak felső része látszik ki. A fát emiatt nagyon nehezen mértem meg és fotóztam le.

Törzse 1,6 méteren több főágban folytatódik. Lombjának csaknem kétharmada elszáradt, törzsén gombás elváltozások észlelhetők.

A fa termésben szegény.

Pozitívumok:

- sok más fajnál egy ilyen eldugott helyzet abszolút védelmet nyújtana
- a környéken nem találni hasonló képződményt, üde látványt nyújt – még ha meglátásom szerint nem is ilyen törődést érdemel

Negatívumok:

- védelem nélkül a fa éveken belül eltűnhet
- elszáradását a körülötte lévő, agresszíven terjedő növények által elvont víz- és tápanyagmennyiség is segíti
- egy kis odafigyeléssel sokat lehetne javítani esztétikai megjelenésén

4.2.5. Boncodfölde

Elhelyezkedés: Boncodfölde (faluszéli domb)

GPS (é.sz.–k.h.): 46,52,07-16,43,55

Mellmagassági törzskerület: 738 cm

Törzsátmérő: 3,5 m

Koronaátmérő: ~23 m

Magasság: ~20 m

Megközelíthetőség: 5 (kiváló)

Egészségi állapot: 4 (jó)

Védettségi státusz: védett (19/13/TT/74)

Kezeltség: kezelt

12. ábra: A követendő példák egyike
(Saját fotó, 2011)

A községet Zalaszentgyörgy felé elhagyva, bal kéz felől, a lakott terület végét jelző táblával nagyjából egy vonalban, domboldalon találjuk hazánk szelídgesztenyéinek egyik legékesebb példányát (28. ábra, 2. melléklet). Lelőhelyét fakereszt, védettségét tábla jelzi (12. ábra). Bizonyos források szerint kora 600 év (Rakonczay, 1997). Egykor tömés ház állt mellette, környezete cserjés, szedres volt (Tardy, 1996). Környezete jelenleg tiszta, kezelt. A távolabb még fellelhető bodzákat és akácokat kellő mértékben visszaszorították. Törzsének alsó részén egykor kéregbetegség léphetett fel, annak kezelési nyomai érzékelhetők. A fa a törődésnek köszönhetően jó állapotban megmaradt, és ha ehhez hozzávesszük, hogy ez az egyik legmagasabb szelídgesztenye, amit kutatásaim során láttam, nagyon szép látványt nyújt.

A fa termésben szegény. Környékén nem találni gesztenyét.

Pozitívumok:

- egy mindössze 350 fős településtől megsüvegelendő, hogy a jelen gazdasági helyzetben is így törődik fájával. Pósfai (2005) könyvében környezete még nagyon rendezetlen, sarjakkal teli
- lelőhelyét útbaigazító tábla jelzi, amelynek értékét növeli, hogy kutatásaim során nem találkoztam hasonlóval

Negatívumok:

- ha lombjának apróbb ágai nem lennének elszáradva, akkor a legmagasabb egészségi állapot-értéket adhattam volna neki
- jellemző rá, hogy olyan sudár, hogy szinte lehetetlen egyben lefotózni

4.2.6. Velem (I.)

Elhelyezkedés: Velem (északi gesztenyés)

GPS (é.sz.–k.h.): 47,20,54-16,29,50

Mellmagassági törzskerület: 738 cm

Törzsátmérő: 3 m

Koronaátmérő: ~23 m

Magasság: ~14 m

Megközelíthetőség: 3 (közepes)

Egészségi állapot: 3 (elfogadható)

Védettségi státusz: védett (TK)

Kezeltség: részben kezelt

13. ábra: A velemi gesztenyének már a tősarjai is méretesek (Saját fotó, 2011)

Velem Felső-kertek (Magyar, 2008) nevű részében, a Kőszegi-hegység lábánál fekszik ez a kiterjedt gesztenyés, ahol szemmel láthatóan még a mai napig gyűjtik a gesztenyét. Nem csoda, hiszen itt rendezik hazánk egyik legnagyobb gesztenyeünnepét. A fát a többszázás törzskerületű gesztenyékkel teletűzdelt liget felső, úttól távolabbi részén találjuk, megközelíthetősége közepesnek mondható.

Bár 2 méteres magasságig gombás fertőzések nyomai láthatók rajta, lombja egészséges, ágai épek. Ez alól kivétel egyik földön kúszó ága, mely teljesen széttört. Környezete tiszta, a fán kezelésnek nincs nyoma, de erre véleményem szerint nem is volt szükség. Csoportban áll, ezért talán a betegségekkel, száradással is egyszerűbben megbirkózik. 4 tősarja bármelyik kertben méretes gesztenyének számítana (13. ábra). A fa termésmennyisége közepes.

Pozitívumok:

- a Kőszegi Tájvédelmi Körzet részeként a község határában lévő gesztenyések is védelmet élveznek (Felső-kertek, Zsápér-hegy, Csiszár-hegy, Holt-hegy stb. – Magyar, 2008)
- csoportban áll, jó belegondolni, milyen események színtere lehet a környék gesztenyeünnep alkalmával

Negatívumok:

- néhány környékbeli telken 4-5 méter magasságban lefűrészelt, 400-500 centiméter törzskerületű, póznának, oszlopnak használt gesztenyék találhatók. Ez nem egy követendő példa!

4.2.7. Zalaegerszeg/Szenterzsébethegy

Elhelyezkedés: Szenterzsébethegy szőlőhegy

GPS (é.sz.–k.h.): 46,50,51-16,47,30

Mellmagassági törzskerület: 730 cm

Törzsátmérő: 3 m

Koronaátmérő: ~18 m

Magasság: ~13 m

Megközelíthetőség: 3 (közepes)

Egészségi állapot: 2 (rossz)

Védettségi státusz: védett (19/54/TE/81)

Kezeltség: részben kezelt

14. ábra: A szenterzsébethegy gesztenyefa fele már elszáradt (Saját fotó, 2011)

A Zalaegerszeg nyugati városrészében elhelyezkedő Szenterzsébethegy hazánk egyik legszebb szelídgesztenyét rejt. Teljes törzse csavarodott (29. ábra, 2. melléklet), mely impozáns megjelenést ad a fának. Ebben a kertvárosi környezetben, kiskertek és szőlőültetvények társaságában idilli megjelenést kölcsönöz a tájnak.

Megközelíthetősége nehézkes, hiszen a fa, bár Szenterzsébethegyben található, Vorhota városrészéből érhető el. Pósfai (2005) könyvében még nem vezetett út mellette.

Védettségét információs tábla jelzi, kezelésnek nyoma azonban csak a környezetén látszik, a fán nem. A tábla szerint a fát 1978-ban villámcsapás érte, több 40-80 cm átmérőjű ága letört. Kora meghaladja a 400 évet (500 – Rakonczay, 1997).

Pozitívumok:

- látszólag ezen a környéken sem termesztik már a gesztenyét, ezért becsülendő, hogy a fát ilyen állapotban megőrizték
- nehézségei ellenére, még ép részein rengeteg termés díszel
- az információs táblán nemcsak a fa történetét, de a faj elterjedését, morfológiáját, talaj- és éghajlati igényét is megismerhetjük

Negatívumok:

- három főága közül kettő teljesen elszáradt (14. ábra), ha ennek a kezelők és Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala valahogy nem szab gátat, akkor sok jót a jövőben sem lehet várni

4.2.8. Iharosberény (I.)

Elhelyezkedés: Iharosberény (pincesor)

GPS (é.sz.–k.h.): 46,22,19-17,06,02

Mellmagassági törzskerület: 715 cm

Törzsátmérő: 3 m

Koronaátmérő: 12 m

Magasság: ~8 m

Megközelíthetőség: 3 (közepes)

Egészségi állapot: 2 (rossz)

Védettségi státusz: nem védett

Kezeltség: nem kezelt

15. ábra: Somogy legnagyobb gesztenyéje rossz állapotban van (Fotó:Lukács A, 2011)

Somogy megye legnagyobb szelídgesztenyét az Iharosberény északi határában elhelyezkedő telkek és pincesorok között találjuk. Ahogy kanyargunk a földutakon, mindenfelé idősebb gesztenyéket látunk. E somogyi kistelepülésen évszázados hagyománya van a gesztenyetermesztésnek (amit minden évben gesztenyefesztivállal meg is ünnepelek). Ennek egyik maradványa ez a közel 250 éves példány. Bár termésben szegény, egykor sok kötényt és lábast megtölthetett édességgel.

Törzsén többméteres seb látható, négy főága közül három (másfél, négy, ill. öt méteren) csonkolt. Egyetlen épen maradt, méretes főága zöldell csak, törzsén pedig borostyán kapaszkodik (15. ábra). Kezelésnek a csonkolásokon kívül nincs nyoma, valószínűsíthető, hogy azok is csak balesetvédelmi okból, vagy már utólag kerültek levágásra. Környezete is inkább a pincék, mintsem a fa miatt kezelt.

Pozitívumok:

- Iharosberényben nem egy ember foglalkozik még mindig gesztenyével, az ő szaktudásukkal megőrizhető lenne a fa állapota – ha már javítani szinte lehetetlen rajta

Negatívumok:

- sok idős gesztenye szenved a légi permetezéstől és annak káros hatásaitól, melyre a jövőben jobban oda kellene figyelni (Balázs ex verb.)

4.2.9. Dióskál/Pogányvár

Elhelyezkedés: Pogányvári kúria parkja

GPS (é.sz.–k.h.): 46,39,53-17,03,55

Mellmagassági törzskerület: 710 cm

Törzsátmérő: 3 – 3,5 m

Koronaátmérő: ~16 m

Magasság: ~12 m

Megközelíthetőség: 1 (nagyon nehéz)

Egészségi állapot: 2 (rossz)

Védettségi státusz: nem védett

Kezeltség: nem kezelt

16. ábra: A pogányvári matuzsálem labda formába burkolózott (Saját fotó, 2011)

Nem elég, hogy a fa szinte megközelíthetetlen, de ha egyszer sikerült elérni, akkor is tősarjai mögé bújik (16. ábra). Dióskál határában, a pogányvári kúria parkjában találjuk, a terület magántulajdon. Óriási szerencsénk volt, hiszen a tulajdonos egy évben maximum két hetet tartózkodik itt, és a kapu is csak akkor van nyitva.

Bár a képről ez nem látszik, egészségi állapota rossz. Elmondások (Veress ex verb.) szerint egykor villám csapott bele, középső főága 3 méter magasságban teljesen letört, megmaradt ágai időközben – néhány kivételtől eltekintve – letörtek vagy elszáradtak, törzse üreges. A fa kezeletlen, tősarjai viszont jó állapotúak. Kora becslések szerint 500 év (Tardy, 1996).

A kúria egykor belga hercegi birtok volt, kiterjedt gesztenyés lehetett itt, most szőlők uralják a területet. Nem messze a kúriától egy 484 cm törzskerületű kislevelű hárs (*Tilia cordata*) található, amely alatt – a legendák szerint – egykor Széchenyi István borozgatott (Veress ex verb.).

Pozitívumok:

- bár rossz állapotban van, természetben nagyon gazdag, mely a tulajdonos (Veress János) szerint rendkívül zamatos is
- eldugott, védett, és nem is szándékoznak kivágni. Már csak ápolásra lenne szüksége.

Negatívumok:

- egysávos keskeny műút, kerítés, magánterület – épp az eldugottság miatt nehéz megtekinteni

4.2.10. Bak

Elhelyezkedés: Bak (pincesor)

GPS (é.sz.–k.h.): 46,44,05-16,48,56

Mellmagassági törzskerület: 701 cm

Törzsátmérő: 3 m

Koronaátmérő: ~18 m

Magasság: ~16 m

Megközelíthetőség: 2 (gyenge)

Egészségi állapot: 2 (rossz)

Védettségi státusz: nem védett

Kezeltség: részben kezelt

17. ábra: Ez a baki óriás is jól elbújt a nagyközönség elől (Fotó: Lukács, 2011)

Bak község határában, a pincesorok között kanyargó földutakon jutunk el ehhez a rejtőzködő fához. Eldugottságát jellemzi, hogy 2009-ig Pósfai György sem hallott róla, és hogy tőle pár kilométerre lévő, 625 cm törzskerületű társa védeltséget élvez, és többen azt tartották a környék legnagyobbjának (pl. Tardy, 1996, Rakonczay, 1997).

Lombjának felső harmada elszáradt, vastagabb ágait levágták, odvában lódarazsak leltek menedékre. Alsó, vastagabb ágait felkarózták, ami becsülendő, sebhelyeit azonban nem kezelték, és környezete sem tiszta (17. ábra). Tövében téglarakás, karótömeg található, ágain kikészített vaddisznóbőr lóg. Letört ágai tőle pár méterre, rakásban vannak. Növényvédelmi szempontból tudjuk, hogy ennél a fajnál a betegségek elkerülése végett ezt nem lenne szabad megtenni.

A matuzsálem 2 méter magasan háromfelé ágazik. Környezetében pinceépület, fenyők, szőlőültetvények, gabonaparcellák találhatók. A fa termésben szegény.

Pozitívumok:

- tőle nem messze egy kb. 5 méter törzskerületű gesztenyetuskó áll, becsülendő, hogy őt még megóvta gazdája

Negatívumok:

- környéke rendezetlen és levágott ágait is egybe hordták

4.2.11. Surd (II.)

Elhelyezkedés: Surd (pincesor)

GPS (é.sz.–k.h.): 46,19,08-16,58,57

Mellmagassági törzskerület: 672 cm

Törzsátmérő: 2,5 - 3 m

Koronaátmérő: ~25 m

Magasság: ~17 m

Megközelíthetőség: 4 (jó)

Egészségi állapot: 4 (jó)

Védettségi státusz: védett (19/8/TE/74)

Kezeltség: kezelt

18. ábra: A surdi gesztenye kiköpött mása a süttői hársnak (Saját fotó, 2011)

A 3. sorszámú surdi óriás testvére. Azzal ellentétben könnyen elérhető, hiszen a falu határában lévő pincesorhoz vezető bekötőútra rákanyarodva messziről feltűnik. Alsó ágai a földig érnek (18. ábra), részben elszáradtak, a témában jártasoknak a süttői hárs juthat eszébe róla. Néhány ága elszáradt már, nem odvas, egészségi állapota jó. Környezete tiszta, fenyőültetvényekkel és apróbb szelídgesztenyékkel tarkított. A fa 1,5 méter magasságban elágazik, tövében két tősarj bontogatja leveleit. A fa termésben bő.

Hasonlóan nagyobb társához, egykor – a környező területekkel együtt – Zichy Ödön gróf tulajdonát képezte. A területet a második világháború után felosztották (Kincses ex verb.), ekkor kerülhettek ismét magántulajdonba.

Pozitívumok:

- jól megközelíthető, tiszta környezet egy hatalmas fával: természetbarátoknak és fotósoknak ideális állomása lehet
- a surdi gesztenyék több évtizede védettek, ezért a jövőben meg kell őrizni hasonlóan jó állapotban

Negatívumok:

- bár találni irodalmat róla és nagyobb fajtársáról, az általános adatokon felül nem tudunk meg semmi érdekességet. Jó lenne tudni, hogy a gróf és a mindenkori tulajdonosok hogyan viselték gondját a fának.

4.2.12. Csepreg

Elhelyezkedés: Csepreg (nyugati erdőrészlet)

GPS (é.sz.–k.h.): 47,23,48-16,39,49

Mellmagassági törzskerület: 665 cm

Törzsátmérő: 3 m

Koronaátmérő: ~17 m

Magasság: ~14 m

Megközelíthetőség: 1 (nagyon nehéz)

Egészségi állapot: 2 (rossz)

Védettségi státusz: nem védett

Kezeltség: nem kezelt

19. ábra: A csepregi fát szinte lehetetlen volt megtalálni (Saját fotó, 2011)

A csepregi halastó mögött elnyúló erdőterület egy része fenyő fajokból, másik része akácból áll. Az egyik erdőrészletben a két terület között hihetetlen módon óriási gesztenyefa bújik meg. Megtalálni szinte lehetetlen volt: erdei ösvényeken tekeregve, utolsó próbálkozásként találtam meg, még a kereséshez használt GPS (gyalogos módra állítva) sem találta.

Törzse teljesen göcsörtös, gombás elváltozások találhatók rajta (19. ábra). 3 méter magasan elágazik, egyik főága, valamint lombjának felső része teljesen elszáradt. Környezete rendezetlen, fenyőágakkal, akácsarjakkal, szederhajtásokkal teli, a fa tősarjait fűrészsel levágták.

A fa termésben rendkívül szegény.

Pozitívumok:

- erdőgazdasági tulajdonban van, de ez ugyanúgy jelenthet veszélyt is
- nagy életerőről tesz bizonyosságot azzal, hogy fenyő- ill. akácerdő közepén is jól megél

Negatívumok:

- az erdőgazdaságnak jobban oda kellene figyelnie rá, és tősarjait is meghagyhatták volna
- nem messze innen található a Peruska Mária kegyhely hatalmas tölgyfája (amit a helyi közösség az Év fája versenyre is jelölt). Ötletet lehetne meríteni, hogyan lehet egy több száz éves matuzsálemet megőrizni.

4.2.13. Iharosberény (II.)

Elhelyezkedés: Iharosberény (Kossuth utca)

GPS (é.sz.–k.h.): 46,21,59-17,06,33

Mellmagassági törzskerület: 660 cm

Törzsátmérő: 2,5 m

Koronaátmérő: ~15 m

Magasság: ~14 m

Megközelíthetőség: 3 (közepes)

Egészségi állapot: 4 (jó)

Védettségi státusz: nem védett

Kezeltség: kezelt

20. ábra: Nagyobb testvérétől eltérően jó állapotban van (Saját fotó, 2011)

Iharosberényi adatközlőm, Boncz Béla édesanyjának kertjében, egy gesztenyeültetvényben áll Somogy második legnagyobb gesztenyéje (30. ábra, 2. melléklet). A környék apró kis gesztenyefoltjainak ezen példánya szívmengető látványt nyújt, telis tele nagyobb nál nagyobb fákkal. Egykor ez a fa is a messze földön híres iharosberényi gesztenyefajta egyik törzskönyves darabja volt (Boncz ex verb.).

A bejárat megtalálása nagyon egyszerű, de ha bejelentés nélkül szeretnénk megtekinteni, zárt kapukba ütköznénk, ezért megközelíthetősége csak közepesnek mondható. Egészségi állapota a vele egy kertben állókkal egyetemben jó. A magánterület és benne a fák gondozottak, de termésben szegények.

Pozitívumok:

- szép környezet, gondozott fák, októberi gesztenyeünnep – nem is kellhet más
- tősarjait meghagyták (20. ábra), melyek már önmagukban is szép fának mondhatók

Negatívumok:

- kevesen foglalkoznak már tiszta fajták nemesítésével, ezt a fát is az idők folyamán elfelejtették. Potenciális szakdolgozati téma lehetne hazánk nagy szelídgesztenye-fajtáinak kutatása.
- hazánk egyik legnagyobb szelídgesztenyéje húzódott egykor a területen. Ennek megmaradt részei, köztük a számos 4-6 méteres törzskerületet elérő fa védelemre érdemes.

4.2.14. Velem (II.)

Elhelyezkedés: Velem (Kőszegi TK)

GPS (é.sz.–k.h.): 47,20,35-16,29,12

Mellmagassági törzskerület: 656 cm

Törzsátmérő: 2,5 m

Koronaátmérő: ~22 m

Magasság: ~16 m

Megközelíthetőség: 1 (nagyon nehéz)

Egészségi állapot: 5 (kitűnő)

Védettségi státusz: védett (TK)

Kezeltség: nem kezelt

21. ábra: Kár, hogy ilyen gesztenyeligetünk már csak kevés van (Fotó: Lukács A, 2011)

A Kőszegi Tájvédelmi Körzet még meglévő gesztenyeligeteinek egyikében találjuk ezt az eldugott fát (21. ábra). Megközelíthetősége nagyon nehéz. A GPS nem ismeri az útvonalat, hiszen egy apró ösvény vezet csak mellette, majdhogynem véletlenül lehet csak rábukkanni.

Az iharosberényi foltokhoz hasonlóan itt is érvényesül a tömeghatás, betegségekkel szemben ellenállóbbak, itt sem találni beteg egyedet. Ez a matuzsálem is kicsattan az egészségtől. 1,8 méter magasságban többfelé ágazik (31. ábra, 2. melléklet), lombja ép. Aljnövényzete átjárható, tiszta, de ez inkább természetes állapot, mintsem mesterségesen kezelt terület. Ez utóbbira szemmel láthatólag szerencsére nincs is szükség.

Pozitívumok:

- a környéken hagyományos a gesztenyetermesztés, melyre október elején-közepén ünneppel emlékeznek
- tájvédelmi körzet részeként ezek a fák országos védelmet élveznek
- vadkárnak, vaddisznótúrásnak nincs nyoma

Negatívumok:

- nehéz negatívumot felhozni, talán csak az eldugottsága számít némileg hátrányosnak

4.2.15. Csipkerek

Elhelyezkedés: Csipkerek (szőlőhegy)

GPS (é.sz.–k.h.): 47,05,02-16,57,14

Mellmagassági törzskerület: 653 cm

Törzsátmérő: 2,5 - 3 m

Koronaátmérő: ~25 m

Magasság: ~16 m

Megközelíthetőség: 2 (gyenge)

Egészségi állapot: 5 (kitűnő)

Védettségi státusz: nem védett

Kezeltség: nem kezelt

22. ábra: Ez az óriás nevéhez méltóan óriási tősarjat nevelget (Saját fotó, 2011)

Csipkerek rendelkezik már védett természeti értékkel, ugyanis a község tanúfája védelmet élvez. Erről a fáról azonban kevesen tudnak. Ezt támasztja alá, hogy a települést kétszer is meg kellett látogatnom, hogy a fát megtaláljam. Állandó taktikám, hogy a fa lelőhelyét idős emberektől tudakolom meg, most kudarcot vallott. Végül műholdas felvételek alapján leltem rá. A fa a szőlőhegyen, egy pincéhez tartozó telek legtávolabbi pontján bujkál. Rendkívül jó állapotban van, alig találni rajta akár csak elszáradt alsó ágat is. Ahogy futólag egy idős nénitől megtudtam, a jó egészség ellenére tervezik a fa kivágását.

Törzse csavarodott (32. ábra, 2. melléklet), embermagasságban elágazik. Ágai csaknem a földig érnek, emellett hatalmas tősarjat nevel (22. ábra). Törzsének felső részét harkályok vették kezelésbe. A fa termésben gazdag. Környezete gondozott, akácok, apróbb gesztenyék, diók és tölgyek borítják. Talán ez utóbbinak köszönhető, hogy a környéken vaddisznókra utaló nyomokat (dagonya, túrás stb.) találunk. A fát eddig nem volt ok kezelni.

Pozitívumok:

- nagyon szép megjelenésű fa, rendkívül egészséges, kutatásaim során ez a fa tetszett meg a legjobban

Negatívumok:

- nem volt egyszerű megtalálni
- szomorú, hogy a helyiek sem tudnak róla, talán védett testvéréhez hasonlóan őt is védetté lehetne nyilvánítani

4.3. A mért adatok összehasonlítása

Az eredmények és legnagyobb gesztenyéink bemutatása után összefoglalom eredményeimet (6. táblázat).

Amennyiben kizárólag a még élő résszel rendelkező egyedeket vesszük számításba, úgy a nagykutasi fa hazánk legnagyobbja. Láthatjuk, hogy a törzsátmérők nagyjából kísérték a törzskerületeket, nagyobb kerület magasabb átérő-értékkel párosul. Koronaátmérő tekintetében a nagykutasi, a kisebbik surdi és a csipkerei szelídgesztenye vezet, ami nem meglepő, hiszen ezen magas értékeket minimum jó egészségi állapot kíséri. Magasság tekintetében egyértelműen a boncodföldi fa az első. Vizsgálataim során egyetlen útjelző táblával találkoztam (Boncodföldre), melynek köszönhetően e település fája a legmegközelíthetőbb a felmért egyedek közül. A kisebb kerületű, fiatalabbak fák jobb egészségi állapotnak örvendhetnek (Velem II, Csipkerek). Örömmel venném, ha a még meglévő, jogilag védtelen egyedek is felkerülnének hazánk helyi jelentőségű védett természeti területei, ill. értékei közé.

6. táblázat: A kutatások során kapott eredmények összehasonlító táblázata

Helység	Törzs- kerület (cm)	Törzsát- mérő (m)	Korona- átmérő (m)	Magasság (m)	Megközelít- hetőség	Egészségi állapot	Védettségi státusz
<i>Szentgyörgyvár</i>	868	4,5 – 5	14	10	3 (közepes)	1 (nem él)	nem védett
<i>Nagykutas</i>	840	4	25	16	3 (közepes)	4 (jó)	védett
<i>Zengővárkony</i>	780	3	21	15	4 (jó)	2 (rossz)	nem védett
<i>Surd (I.)</i>	777	3	10	12	3 (közepes)	2 (rossz)	védett
<i>Torony</i>	775	3,5	21	13	4 (jó)	2 (rossz)	nem védett
<i>Boncodföldre</i>	738	3,5	23	20	5 (kiváló)	4 (jó)	védett
<i>Velem (I.)</i>	738	3	23	14	3 (közepes)	³ (elfogadható)	védett
<i>Zalaegerszeg/ Szt. erzsébethegy</i>	730	3	18	13	3 (közepes)	2 (rossz)	védett
<i>Iharosberény (I.)</i>	715	3	12	8	3 (közepes)	2 (rossz)	nem védett
<i>Dióskál</i>	710	3 – 3,5	16	12	1 (nagyon nehéz)	2 (rossz)	nem védett
<i>Bak</i>	701	3	18	16	2 (gyenge)	2 (rossz)	nem védett
<i>Surd (II.)</i>	672	2,5 – 3	25	17	4 (jó)	4 (jó)	védett
<i>Csepreg</i>	665	3	17	14	1 (nagyon nehéz)	2 (rossz)	nem védett
<i>Iharosberény (II.)</i>	660	2,5	15	14	3 (közepes)	4 (jó)	nem védett
<i>Velem (II.)</i>	656	2,5	22	16	1 (nagyon nehéz)	5 (kitűnő)	védett
<i>Csipkerek</i>	653	2,5 – 3	25	16	2 (gyenge)	5 (kitűnő)	nem védett

4.4. Veszélyeztető tényezők

A szelídgesztenyét számos tényező fenyegeti (ezek közül néhány több gyümölcsfajra is jellemző, azaz nem egyedi probléma), melyek közül legfontosabbak a következők:

- legveszedelmesebb a gesztenyekórnak nevezett kéregrákosodás (röviden kéregrák – *Cryphonectria parasitica*)
- hasonlóan veszélyes, de hazánkban kevésbé elterjedt a gesztenye tintabetegsége (*Phytophthora cambivora*)
- levélbetegségek közül megemlítendő a mozaikvírus, a levélfoltosság és a lisztharmat
- gyökérkártévők: pajorok, drótférgek
- fás részek kártevői: darázsszitkár (*Synanthedon vespiformis*), kéregmoly (*Enarmonia formosana*), púpos szú (*Xylebarus dispar*)
- zöld részek kártevői: cserebogarak, tavaszi lombormányosok, téli araszolólepke-fajok, sárgafoltos púposzövő (*Phalera bucefala*), gyapjaslepke (*Lymantria dispar*)
- terméskártevők: gesztenyeormányos (*Curculio elephas*), tölgymakkmoly (*Laspeyresia splendana*), bükkmakkmoly (*L. flagilanda*), szelídgesztenye-gubacsdarázs (*Dryocosmus kuriphilus*) (Bürgés, 2003b)
- egyéb baktériumos és gombás betegségek: agrobaktériumos gyökérgolyva (baktérium), gesztenyetermés fomopsziszos betegsége (Folk – Glits, 2000 nyomán)
- vadkár, mely elsősorban a kéregzúzódások és –sérülések miatt okoz problémát
- a törési sebek nagyon gyakoriak és sok kárt okoznak
- villámcsapás
- odvasodás, korhadás stb. (Bartosiewicz – Siewniak, 1979)

Dolgozatomban kizárólag a legveszedelmesebb, legelterjedtebb betegséget, annak tüneteit, következményeit, kezelési javaslatait mutatom be részletesen.

A kéregrák kórokozója egy mikroszkopikus gomba, a *Cryphonectria parasitica*, korábbi nevén *Endothia parasitica*. A betegség tüneteit az amerikai kontinensen 1904-ben figyelték meg, majd valószínűleg az első világháború idején áttért Európára is. Belgiumban 1925-ben, Franciaországban 1936-ban, Olaszországban 1938-ban, hazánkban 1969-ben, a Zala megyei Nemeshetésen figyelték meg először (Bürgés, 1996).

Tünete, hogy a törzsön, ágakon (főleg az elágazásoknál) és a vesszőkön besüppedő, majd felrepedező foltok észlelhetők, ill. a 2-3 mm átmérőjű narancsszínű szaporítóképletek is

megjelennek. Jól látható a nyílt seb: a kéreg és az alatta lévő háncs elpusztul. A fák fokozatosan elszáradnak (általában a lombtetőtől lefelé indulva), majd teljesen elpusztulnak (Folk – Glits, 2000). A kórokozó a leveleket és a generatív részeket nem fertőzi, azok senyvedése és elszáradása a tápanyag-szállítási zavarok következménye. A kéregszövet elhalását (nekrózis) a gombák által termelt toxinok eredményezik.

A kórokozó egy sebpazizita, mechanikai vagy természetes úton kialakuló sebzésekben, repedésekben nagyon könnyen okoz károkat. A gombafonalak tápanyagként nagyon jól hasznosítják a szelídgesztenye csersav (tannin) tartalmát, ezért a kevesebb tannint tartalmazó fajták ellenállóbbak. A szaporítóképletek terjedésében nagy szerepe van a szélnek, a rovaroknak és a madaraknak. Csapadékkal is terjedhet azáltal, hogy a lomb felső részéből az alsóbb régiókba mosódik. Kártételét súlyosbítja, hogy a kórokozó átterjedt a bükk- és tölgyfajokra is (Bürgés, 2003a).

4.4.1. A kéregrák elleni védekezés módszerei

Védekezhetünk az általános növény-egészségügyi előírások betartásával. Az agrotechnikai eljárások esetében a sebzések minimalizálásán van a hangsúly (vadkár-elhárítás, sebkezelések metszés után stb.). A kémiai védekezés, a tél végi réztartalmú fungicides lemosó permetezés alig hatásos, ráadásul a fák óriási mérete miatt igen költséges és szinte megvalósíthatatlan folyamat (Seprős, 1999). A törzsinjektálás biztató eredményeket adott, azonban szintén költséges mivolta miatt felhagyták alkalmazását. Számos kutató rezisztens fajták, hibridek kinemesítésében látja a megoldást (Bürgés, 2003a), azonban véleményem szerint a hazai hagyományos fajták elvesztésének veszélye miatt más megoldást kell keresni.

Újabban némi reménnyel kecsegtet a biológiai védekezés. Először francia és olasz kutatók találtak rá a kórokozó legyengült, ún. hipovirulens törzsére. Ilyenkor a tünetek csak felületi elhalás formájában jelentkeznek, a fás részekben és a kambiumban nem. A gomba termőtesteinek sárga festékanyaga, valamint a terjedési sebességért felelős ivartalan termőtestek többsége is hiányzik, ezért kevésbé súlyos károkat okoz, a fák le tudják küzdeni a betegséget és meggyógyulnak. Növeli értékét, hogy a hipovirulencia átvihető egyik fáról a másikra, hiszen a gombafonalak között kialakuló hidak révén a fertőző egyedeknek is átadható a vírus. Laboratóriumban és a természetben egyaránt sikeres kísérleteket folytattak ennek kutatására. Ma már előzetesen hipovirulens törzs gombafonalaival átszőtt táptalajt használnak a szelídgesztenyék esélyének növelésére. A módszer sikerességét tekintve fontos tényező, hogy egyelőre viszonylag olcsón hozzáférhető. A módszer lényege, hogy a sebzés

körül, az ép részekbe 5 mm-es lyukakat kell fűrni, melyek egymástól 5-6 cm-re legyenek. Ezekbe a lyukakba kell belehelyezni a korongokra felvágott táptalajt. A sebet ezután fa-sebkezelő anyaggal kell lezárni. A beteg, elszáradt ágakat gondosan le kell vágni az ép részig, majd mindent elégetni, hogy a kórokozó ne terjedhessen tovább. A hatás akár 8-10 évet is várthat magára, de fontos a türelem. Célszerű évente átvizsgálni a fákat, megtisztítani az elszáradt ágaktól, esetenként új oltásokat végezni (Pap, 2009).

Egy idős fát 5-10 éven belül képes teljesen tönkretenni, de azok az egyedek, melyeket ezután elkerül a betegség, bizonyos idő után teljes védettséget kapnak (Detrich, 2008), hasonlóan egy humán oltóanyaghoz. A hazánk legtöbb szelídgesztenye-matuzsálemét felvonultató Iharosberényben egykor öreg gesztenyefák borították az egész domboldalt, mára csak néhány maradt. A falusiak többféleképpen is próbálkoztak védekezni, sikertelenül (Varga, 2002). Pusztuló gesztenyést védenek Nagymarosban is, az Európai Unió társfinanszírozásban megvalósuló Közép-magyarországi Operatív Program keretében. A projekt kivitelezője az Ipoly Erdő Zrt. (Kovács, 2009). Ezen felül a „Magyarország-Szlovákia határon átnyúló együttműködési program 2007-2013 – A 24. órában” c. projekt keretében Nagymaros, és a felvidéki Kékkő együttműködési megállapodást írt elő, hogy még inkább elősegítse a kitűzött célt, a gesztenyék megóvását (Kovács, 2009). A zengővárkonyi gesztenyés a török kiűzése után, az ún. rácjárások alatt alakult ki a felhagyott szőlők helyén. A hírek szerint a Másfélmillió lépés Magyarországon című filmsorozat „atyja”, Rockenbauer Pál is itt vált a szelídgesztenyék szerelmesévé és itt is helyezték örök nyugalomra. Egykor helyi összefogással védték a gesztenyét, a cserjeirtástól a propagálásig mindent a helyi önkormányzat és a Rockenbauer Pál Természetvédő és Sportegyesület koordinált (Pámer, 1994), mely mára gyakorlatilag megszűnt.

5. Javaslatok

Javaslataimat először is a már helyi szintű védelmet élvező egyedekre vonatkoztatom. Zalaegerszeg (3. melléklet), Boncodfölde (4. melléklet), Surd (5. melléklet) és Nagykutas (6. melléklet) községek szelídgesztenyéi 1974, ill. 1981 óta védelmet élveznek. Az 1981 óta védett zalaegerszeg-szenterzsébethegyi gesztenye védetté nyilvánítási rendelete ezek közül a legkidolgozottabb. Utóbbi három illetékes önkormányzat közül csak Boncodföldről sikerült a vonatkozó rendeletet elkérni, a másik két esetben egyéb dokumentumokat bocsátottak rendelkezésemre. Itt sem kezelési tervről, sem a rendeletről nem tudtak információval szolgálni, ami problémát jelenthet a fák megóvására vonatkozóan. Ettől függetlenül ezen egyedek állapotát, kezelését elfogadhatónak ítélem, egyedül a nagykutasi fa esetében nem tartják be az egyik legfontosabb növényvédelmi előírást, miszerint a lehulló ágakat meg kell semmisíteni. Megemlítendő még, hogy nagy gesztenyéink lombjának felső egy-két harmada szinte minden esetben teljesen elszáradt (kivételek ez alól a fiatalabb, netán állományban álló fák). A növényorvosok szerint ezeket az egészséges részekig vissza kell vágni (Radócz ex verb.), azonban esztétikai szempontból sokat árthatunk a fáknek. Nagy dilemma tehát, hogy mit is tartsunk szem előtt: a fa teljes védelmét az esztétikai kívánalmak figyelmen kívül hagyásával, netán az „eladhatóságot”, a fa képének megőrzését (hiszen egy elszáradt lomb, bár növényállapoti szempontból negatív, nagyon szemrevaló lehet). A jövőben ezt a középutat kell a kezelés során megtalálni, melyben a természetvédelmi és turisztikai szempontok egyaránt érvényesülnek.

A kéregrák elleni védekezést az előzőekben már említettük, ezek minden egyed esetében a legfontosabb betartandó feladatok. Radócz László (ex verb.) szerint azonban fontos, hogy a vizsgált egyed károsodása milyen mértékű. Amennyiben az egyed 50%-a még ép, a leromlás még visszafordítható, ennél nagyobb károsodás esetében a védekezés kimenetele kérdéses.

A továbbiakban a nem védett egyedekre vonatkozóan teszek javaslatokat.

A szentgyörgyvári gesztenyénél már nem sokat tehetünk annak védelmében. A további védelmi feladatok a megmaradt törzs, vagy annak alsó részének megőrzésére korlátozódnak, hasonlóan a kőszegi-királyvölgyi gesztenyéhez. Amennyiben annak csonkját hasonlóan egy korong formájában őrizzük meg, célszerű tetőszerkezetet építeni fölé.

A zengővárkonyi gesztenyés több száz éves matuzsálemei egészében védelemre érdemesek, de e helyen kizárólag a bemutatott egyeddel foglalkozom. A viharkár okozta sérülések, ill. a villámcsapás következtében elpusztult főág sebhelyein kezelés nyoma nem látható, mely kérdéses, hogy gyógyítható-e még. Aljnövényzete kaszálatlan, mely sok nedvességet von el a fától, de gondozatlanságának „köszönhetően” tősarjait is meghagyták. Ez viszont a kórokozók elleni védelemben nagy segítséget nyújthat, nem mellesleg tovább viheti annak hírnevét a fa esetleges pusztulása után.

A toronyi gesztenye állapota szintén rossz. Környéke rendezetlen, méteres cserjékkel benőtt. Tősarjakkal nincs nyoma. További kezelésként a tisztítást, sarjakkal való felújítást javaslom.

A velemi gesztenyések, bár védelmet élveznek, önálló kezelésük nincs. A kisebbik velemi gesztenye esetében erre nincs is szükség, csupán a gesztenyeliget további fenntartása ajánlott. A nagyobb állományból meghagyott óriások gyors pusztulásnak indulhatnak, amennyiben a tömeghatásból adódó betegségekkel szembeni ellenállóság megszűnik. A nagyobbik gesztenye is állomány tagja, azonban egyik mellékága vihar közben letört, hosszan felszakítva a fatestet. A nagy sebzési felület orvoslása elengedhetetlen, melyet radikális esetben az egészséges részekig való visszavágással, netán áthidaló oltással lehetne megoldani.

Az iharosberényi gesztenyés, hasonlóan a zengővárkonyihoz védelemre érdemes. Az ország legtöbb szelídgesztenye-matuzsálemét itt találjuk (50 legnagyobb gesztenyénk közül 10 itt található). A nagyobbik helyi egyed állapotromlása szinte visszafordíthatatlan. Ép része alig akad, csupán egyik mellékága virít még. Ennek alátámasztása javallott. Elmondások szerint a szomszédos mezőgazdasági táblákat levegőből permetezik, melyből jócskán kijár a fának is. Ezt a jövőben az önkormányzat, a fa tulajdonosa és a mezőgazdasági terület gazdája együttműködésével kell orvosolni.

A dióskáli gesztenye hasonlít a zengővárkonyi és a toronyi egyedekhez, hiszen villám sújtotta és nehezen felvételezhető. Kezelése ezért a fentiekhez hasonlóan kell, hogy történjen. A baki szelídgesztenye gondozott, de nagykutasi társához hasonlóan letört ágai helyben, hasábokra vágva hevernek. A területet sürgősen meg kell tisztítani ezektől, melyre az azonnali égetés javallott. Ezen kívül a már bemutatott, felhalmozott anyagokat (tégla, karók, állatbőrök kampóra akasztva) is el kell távolítani a környékről, hiszen egy apró sebzési felület is végzetes lehet.

A csepregi gesztenye puszta léte is egyfajta törődést mutat, hiszen fenyőerdő szélén áll, fájának egyedüli képviselőjeként. Rendkívül árnyékolt, bár az idős egyedeket nem ajánlatos kitenni közvetlen erős napsütésnek, de a környék tisztítása jó megoldás lehet.

A csipkerekai gesztenye állapota viszonylagos fiatalságából adódóan kitűnő. További fenntartása, a védelmi előírások betartása ajánlatos.

A vizsgált egyedek lelőhelyét útjelző tábla nem mutatja (kivétel a boncodföldi gesztenye). Javaslom, hogy minden esetben tegyük ezt meg, hiszen szükség van a fák propagálására, megismertetésére. A védelem alatt nem álló fák esetében védetté nyilvánítást javaslom (helyi szintű védelem, egyedi tájértéki védelem stb.). Ennek érdekében a toronyi szelídgesztenyére egyedi tájértéki felmérést (7. melléklet), a csipkerekai fára pedig helyi jelentőségű védetté nyilvánítási javaslatot teszek (8. melléklet).

6. Összefoglalás

Dolgozatomban hazánk olyan szelídgesztenyéit vizsgáltam meg, amelyek alakjuk, koruk, élni akarásuk, de elsősorban méretük (mellmagassági törzskerületük) miatt elismerést érdemelnek.

Célom a faegyedek statisztikai jellegű adatai mellett bemutatni a vizsgált faj általános jellemzőit, veszélyeztető tényezőit, az egyedek múltját, történetét, a szelídgesztenye néphiedelemben, kultuszban betöltött szerepét, továbbá térképpel, fényképekkel dokumentálni mindezt.

Dendrometriai vizsgálataimat a vonatkozó Pósfai-adatbázis, ill. GPS koordináták alapján kezdtem. A lelőhelyek megtalálása után a lehető legpontosabban felvettem az egyes fák adatait (mellmagassági törzskerület, törzsátmérő, koronaátmérő, magasságbecslés). A néprajzi kutatásban írásos anyagok, míg a történeti adatok gyűjtésében többnyire a fák környékén lakó, gazdálkodó, általában idősebb emberek voltak segítségemre.

Sokáig a szentgyörgyvári volt hazánk legnagyobb élő szelídgesztenyéje, de néhány éve teljesen feladta a küzdelmet. Helyét a dobogó tetején hazánk egyik legegészségesebb gesztenyéje, a nagykutasi vette át. A foltokban megmaradt, egykor nagy területet elfoglaló zengővárkonyi, ill. a védett veleimi gesztenyések több óriást is rejtenek. A surdi pincesorok között is évszázados fákra bukkanhatunk. Vas megye legnagyobb szelídgesztenyéjét Torony község határában, magas cserjék közt meghúzódva találjuk. A boncodföldi fa és környéke nagy változáson ment át az évek alatt. Somogy megye legnagyobb „jóféle gesztenyéi” a több nemes fajtának otthont adó Iharosberényben vannak. Tanulmányomban ezeken kívül zalaegerszegi, dióskáli, baki, csepregi és csipkerekai fákat mutatok be.

Legnagyobb szelídgesztenyéink egy része legalább helyi szintű védelem alatt áll, ill. néhol máig fesztiválokkal, ünnepekkel tisztelik meg őket. Ennek ellenére sok a jogi védelmet nem élvező egyed, sőt még védett példányok is a pusztulás szélére sodródtak. Ennek egyik oka az elhanyagoltság, vagy a sokat emlegetett betegségek valamelyike. Számos helyen az ehhez a fajhoz szükséges kezelést sem tartják be, ill. a kezelési javaslatot nem ismerik, útmutatójuk sokszor a spontaneitás. Munkámban ezekre a problémákra is válaszokat keresek.

7. Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik dolgozatom megírásához segítséget nyújtottak:

- konzulensemnek, Dr. Malatinszky Ákosnak, aki sokat segített dolgozatom megírása közben
- az Egyetemi Könyvtár valamennyi dolgozójának
- a kaposvári Megyei és Városi Könyvtár valamennyi alkalmazottjának, elsősorban Csapó Tamásnének, aki nagy segítségemre volt az irodalmi kutatásaim során
- Kanász Jánosnak, Surd község polgármesterének
- Bak Község Önkormányzat munkatársainak
- Zsuppán Ernőnek, Boncodfölde község polgármesterének a védetté nyilvánítási rendelet rendelkezésemre bocsátásáért
- Nagykutas Község Kőrjegyzőségének a védetté nyilvánítási rendelet rendelkezésemre bocsátásáért
- Sümeghy Gabriellának, Zalaegerszeg Város környezetvédelmi szakreferensének a védetté nyilvánítási rendelet kiadásáért
- Balázs András képviselőnek és Boncz Béla szelídgesztenye-termelőnek az iharosberényi kutatásban való segítségért
- Veress Jánosnak, a pogányvári kúria és területe tulajdonosának
- Pósfai György, a Magyarország legnagyobb fái c. könyv írójának, aki adatbázisával és válaszaival segítette munkámat.

További köszönet: elsősorban szüleimnek, testvéremnek, kedvesemnek, valamint Dr. Gáspár Róbertnek, Dr. Radócz Lászlónak, Varga Andreának, valamint mindenkinek, aki bármilyen formában támogatott dolgozatom megírásában.

8. Forrásmunkák jegyzéke

- Balogh A. (1957): Magyarország nevezetes fái. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest. 1-11. p.
- Bartha D. (2007a): A szelídgesztenye őshonossága. In: Erdészeti Lapok. 142. évf. 2. sz. 34-37. p.
- Bartha D. (2007b): A szelídgesztenye (*Castanea sativa*) botanikai jellemzése. In: Erdészeti Lapok. 142. évf. 1. sz. 14-16. p.
- Bartha D. – Konkolyiné Gyűró É. – Szabó I. (2007): Az év fája: A szelídgesztenye – Szegények kenyere. In: Élet és Tudomány. 62. évf. 41. sz. 1294-1297 p.
- Bartosiewicz A. – Siewniak M. (1979): Öreg fák, díszfák ápolása. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. 99-152. p.
- Boros Á. (1924): Az édes gesztenye hazánkban. In: Természettudományi Közlöny. 56. évf. 1-4. pótfüzet. 63-64. p.
- Bürgés Gy. (1996): Szelídgesztenye gyógyítása biológiai módon. In: Kertészet és Szőlészet. 45. évf. 37. sz. 16-17. p.
- Bürgés Gy. (2003a): A szelídgesztenye növényvédelme I. In: Növényvédelmi tanácsok: kertészet, növénytermesztés, szaktanácsadás. 12. évf. 5. sz. 10-11. p.
- Bürgés Gy. (2003b): A szelídgesztenye növényvédelme II. In: Növényvédelmi tanácsok: kertészet, növénytermesztés, szaktanácsadás. 12. évf. 6. sz. 14-16. p.
- Csapody I. (1959): A Sopron környéki szelídgesztenyések. In: Soproni Szemle. 13. évf. 3. sz. 238-256. p.
- Detrich M. (2008): A berényi szelídgesztenyész. In: Somogyország. 2008.05.08. 16. p.
- Gáspár R. (2006): Éltető és gyógyító táplálékok. Heted7világ Kiadó, Budapest. 56-58. p.
- Gencsi L. – Vancsura R. (1997): Dendrológia. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 223-226. p.
- Folk Gy. – Glits M. (2000): Kertészeti növénykórtan. 3. átdolgozott és bővített kiadás. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 241-243. p.
- Földes J. (1885): A szelíd gesztenye, *Castanea vesca*-ról. In: Erdészeti Lapok. 24. évf. 1. sz. 1-11. p.
- Frank N. (2007): A szelídgesztenye (*Castanea sativa* Mill.) erdőművelési tulajdonságai. In: Erdészeti Lapok. 142. évf. 11. sz. 378-379. p.
- Horváth Cs. (2007): Gesztenyénap Kadarkúton. In: Kertészet és Szőlészet. 56. évf. 44. sz. 17-19. p.
- Illés N. (1884): A szelíd gesztenyeről. In: Erdészeti Lapok. 23. évf. 9. sz. 769-780. p.
- Jankovics M. (1991): A fa mitológiája. Csokonai Kiadóvállalat, Debrecen. 14. p.
- Johnson, O. – More, D. (2007): Európa fái. Kossuth Kiadó, Budapest. 212-213. p.
- Konkolyiné Gyűró É. (2007): A szelídgesztenye táji, kultúrtörténeti és kertészeti vonatkozásai. In: Erdészeti Lapok. 142. évf. 12. sz. 392-394. p.
- Kótun K. (1961): A szelídgesztenye jelentőségéről. In: Az erdő. 10. évf. 7. sz. 270-273. p.
- Kovács Gy. (2009): Pusztuló gesztenyést védenek. In: Vadon. 2009. 3. sz. 38-39. p.
- Kovács I. (2009): Mentik a szelídgesztenyét. In: Magyar mezőgazdaság. 64. évf. 42. sz. 37. p.
- Lippai J. (1667): Pisoni kert. Akadémiai Kiadó Budapest (Reprint, 1997). 302. pp.
- Magyar L. (2008): A Kőszegi-hegység gesztenyései. In: Erdészeti Lapok. 143. évf. 12. sz. 361-362. p.
- Marosi K. (2010): Élet-mód – A szelídgesztenye. In: Élet és Tudomány. 65. évf. 44. sz. 1385. p.
- Nagy G. (1966). Gesztenye (szócikk). In: Magyar szólások és közmondások. Talentum Kiadó, Budapest. 239. p.
- Pakenham, T. (2002): Remarkable trees of the World. Magyarul: Csodálatos fák a világon 2003. Kossuth Kiadó, Bp. 24-77. p.

- Paládi-Kovács A. (főszerk.)(2001): Magyar Néprajz II. Gazdálkodás. Akadémiai Kiadó, Budapest. 19-20., 503-504 p.
- Páll M. (1954): Karoljuk fel a szelídesztenyét. In: Az erdő. 89. évf. 8. sz. 292-295. p.
- Pámer L. (1994): Összefogás a zengővárkonyi gesztenyésért. In: Természetbúvár. 49. évf. 2. sz. 40-41. p.
- Pap E. (2009): Esély a szelídesztenyének. In: Kertészet és Szőlészet. 58. évf. 33. sz. 22-23. p.
- Plinius S: Historia Naturalis. Natura, Budapest (Reprint, 1987)
- Pósfai Gy. (2005): Magyarország legnagyobb fái. Alexandra Kiadó, Budapest., 25-36. p.
- R. Lovas G. (1978): Szelídesztenye. In: Magyar nyelvőr. 102. évf. 1. sz. 116-118. p.
- Rakonczay Z. (1997): Göcsejtől Mohácsig – A Dél-Dunántúl természeti értékei. Második kiadás. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 54-55., 65-66., 69., 72., 189. p.
- Rapaics R. (1935): A magyar gesztenye. In: A Természet. 31. évf. 11. sz., 262-264. p.
- Rapaics R. (1940): Magyar kertek. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. 13. p.
- Seprős I. (1999): Növényorvoslás a kertben. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest. 63-64. p.
- Szarka Á. (2007): Megmentik a gesztenyét. In: Somogyi Hírlap. 2007. 235. sz. 3. p.
- Szemerkenyi Á. (2009): Gesztenye (szócikk). In: Szólások és közmondások. Osiris Kiadó, Budapest. 493-494. p.
- Szentiványi P. (1976): Dió, mandula, mogyoró, gesztenye. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. 271-335. p.
- Széphalminé Szeghy É. (1982): A kert öröme – 101 vers kertbarátoknak. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest. 62-63. p.
- Szőcs E. (2008): Gyógyító növények. Kossuth Kiadó, Budapest. 34. p.
- Tardy J. (1996): Magyarországi települések védett természeti értékei. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- Vándor B. (2007): Az év fája: a szelídesztenye. In: Madártávlat. 14. évf. 1.sz. 36. p.
- Varga A. (2002): Öreg gesztenyefák a domboldalon. In: Somogyi Hírlap. 2002. 51. sz. 7. p.
- Varga A. (2005a): Kincsünk a szelídesztenye. In: Somogyi Hírlap. 2005. 233. sz. 16. p.
- Varga A. (2005b): Kincsek a gesztenyenapon. In: Somogyi Hírlap. 2005. 237. sz. 16. p.
- Varga A. (2006): Gesztenyenap a berényi kastélyparkban. In: Somogyi Hírlap. 2006. 237. sz. 2. p.
- Varga A. (2008): Égett a boszorkány Iharosberényben. In: Somogyi Hírlap. 2008. 234. sz. 2. p.
- Vermeulen, N. (1997): The complete encyclopedia of trees and shrubs (alap). Ventus Libra Kiadó: Fák és cserjék enciklopédiája (2008), Budapest. 35-36. p.

http1: <http://fitoterapiakalauz.hu/szelidgesztenye-castanea-sativa/>

http2: <http://www.vendegvaro.hu/gesztenyeunnep-velem>

http3: <http://www.dendromania.hu/index.php?old=foold>

http4: <http://www.araldicacivica.it/stemmi/province/stemmi-comuni/?id=13>

http5: <http://www.nemzeti jelkepek.hu/cimer-letoltesek.shtml>

http6: <https://commons.wikimedia.org>

9. Mellékletek

1. melléklet

7. Táblázat: A *Castanea sativa* faj elterjedési területén előforduló szelídgesztenye-motívumos települések névsora (Takács M, 2011)

Ország	Település szelídgesztenye-motívumos címerrel
<i>Spanyolország</i>	Benuza, Berlanga del Bierzo, Castanar de Ibor, Castano del Robledo, Castropodame, Faraján, Ferreira, Fuenteheridos, La Tahá, Llamas de la Ribera, Miranda del Castanar, Navezuelas, Oímbra, Paradela, Páramo del Sil, Plasencia, San Gil
<i>Olaszország</i>	Armo, Belvi, Castagnole Monferrato, Castana, Forcola, Issiglio, Montenars, Nasino, Palagano, Perrero, Pettinengo
<i>Portugália</i>	Alijó, Fundao, Oleiros, Sambade
<i>Franciaország</i>	Champcueil, Chatenay-Malabry, Chatenois, La Norville
<i>Svájc</i>	Castaneda, Castasegna, Sorengo
<i>Magyarország</i>	Bazsi, Kőszegszerdahely, Valkonya, Zengővárkony
<i>Németország</i>	Verbandsgemeinde Landau-Land (körzet)
<i>Csehország</i>	Nasavrky
<i>Horvátország</i>	Ribnik
<i>Szlovénia</i>	Majsperk
<i>Ausztria</i>	Fraknóvárálja (Forchtenstein)

23. ábra: Hazai és európai szelídgesztenye-motívumos címerek (Fentről-lefelé, balról-jobbra:

Bazsi, Zengővárkony, Nasavrky, Majsperk, Ribnik, Verbandsgemeinde Landau-Land, Castasegna, Sorengo, Champcueil, La Norville, Oleiros, Sambade, Castana, Palagano, Nasino, Benuza, Castanar de Ibor, Castano del Robledo, Castropodame, Faraján, Ferreira, Navezuelas, Páramo del Sil, Fraknóvárálja [http4, http5, http6]).

2. melléklet

24. ábra: A szentgyörgyvári szelídesztenyének gyakorlatilag nincs élő része (Lukács Anita, 2011)

25. ábra: Egy pince mellett áll Nagykutas tanúfája, kerülete 840 cm (Lukács Anita, 2011)

26. ábra: A zengővárkonyi gesztenye számos öreg, hasonlóan nagy társával alkot ligetet (Fotó: Lukács Anita, 2011)

27. ábra: A surdi gesztenye, bár rossz egészségi állapotban van, nagyszerű látványt nyújt
(Fotó: Lukács Anita, 2011)

28. ábra: A boncodföldei gesztenye védetten, táblával jelezve, egészségesen éli mindennapjait (Fotó: Lukács Anita, 2011)

29. ábra: A zalaegerszegi gesztenye csavartságának okán szép látványt nyújt (Fotó: Lukács Anita, 2011)

30. ábra: Ez a gesztenye egy idős néni kertjében áll (Fotó: Lukács Anita, 2011)

31. ábra: Az egyik legszebb környezetben, legjobb állapotban fennmaradt szelídgesztenyénk a kisebbik velemi (Fotó: Lukács Anita, 2011)

32. ábra: A csipkerekli gesztenye törzse - hasonlóan szenterzsébethegyi társához - némileg csavarodott (Fotó: Lukács Anita, 2011)

3. melléklet

(részlet Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Közgyűlésének 32/2001. (X. 26.). önkormányzati rendeletéből –
Forrás: Sümeghy Gabriella)

6. 1. Szentersébethegyi szelídszesztyenyefa természeti értéke

6.1.1. A terület rövid jellemzése, a védelem alá helyezés indokai

A gesztenyefa Szentersébethegy Szőlőhegyi utcában egy kisparscellás gyümölcsösben helyezkedik el. A védelem célja: az idős gesztenyefa hosszútávú védelme, melyek idős korával jelentős botanikai, agrártörténeti és esztétikai értéket képvisel.

6.1.2. Növény társulások:

A fa és a terület – mint élőhely - tipizálása az Európai Unió Habitat Direktívájában megfogalmazottak alapján, a hazai viszonyokra kidolgozott Nemzeti Biodiverzitás-Monitorozó Rendszer (Á-NÉR) kategóriáinak megfelelően, miáltal a területjellemzés EU kompatibilissé válik.

P5 Gesztenyeligetek CORINE: 85.1

Mesterségesen létesített, gyér záródású, xerofil és mezofil gyepekkel mozaikos szelídszesztyenyések

6.1.3. Védett növényfajok

(A védelem helyi jelentőségű, a faj országosan törvényben nem védett)

Név	Állomány	Természetvédelmi érték Ft/pld
Gesztenye (<i>Castanea sativa</i>)	1 tő	-

6.2. Szentersébethegyi szelídszesztyenyefa egyedi természeti érték kezelési terve

- Az elszáradt, letört ágakat el kell távolítani a koronából.
- A letört, levágott ágak helyeit méhviasszal védőkezelní kell.
- A törzs körül a területet ki kell tisztítani, a nem odavaló növényeket el kell távolítani.
- Szükséges lenne a K-i oldalán lévő út nyomvonalának módosítása, mert a gyökerekről a talaj teljesen lekopott.
- Esetleges pusztulása esetén tanufának konzerválva fenntartandó.
- Javasoljuk a körülkerítését az esetleg leszakadó nagyobb ágak balesetveszélyessége miatt.
- Javasolt a védett érték táblával való megjelölését.

Jelenlegi tulajdoni viszonyok: A terület magántulajdonban van, tulajdonosok Horváth Miklós, Horváth Alajos, Rózsa Vilmosné helyi lakosok.

Kezelő: Tulajdonosok (Rózsa Vilmosné [28071 hrsz.]; Horváth Miklós [28072 hrsz.]; Horváth Alajos [28073 hrsz.])

Tervezett tulajdoni viszonyok: A védett fa hosszútávú fennmaradását a jelenlegi kezelő biztosíthatja.

4. melléklet

(Boncodfölde Községi Önkormányzat Képviselőtestületének 9/2008. (XI.11.) számú rendelete – Forrás: Zsuppán Ernő)

**Boncodfölde Községi Önkormányzat Képviselőtestületének
9 /2008. (XI.11.) számú rendelete
a helyi jelentőségű védett szelídgesztenyefa védettségének fenntartásáról**

Boncodfölde Községi Önkormányzat Képviselőtestülete a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény 16. § (1) bekezdésében, valamint az egyes jogszabályok és jogszabályi rendelkezések hatályon kívül helyezéséről szóló 2007. évi LXXXIII. törvény 6. § (6) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján a következő rendeletet alkotja:

1.§.

Boncodfölde Községi Tanács Végrehajtó Bizottságának 14/1974. VB számú határozatával védetté nyilvánított és a 19/13/TT/74. számon nyilvántartott szelídgesztenyefa védettségét a Képviselőtestület e rendelettel fenntartja.

2.§.

(1) Az érintett ingatlan helyrajzi száma, amelyen a szelídgesztenyefa áll: 202. hrsz.

(2) A területről készült térkép a rendelet mellékletét képezi.

3.§.

A védettség indoka és célja: A szelídgesztenyefa koránál, méreténél és esztétikai értékénél fogva jelentős tájképi értékkel bír. A tájképi értéken kívül a védett rovar-, madár- és emlősfajoknak is élőhelyet biztosít.

4.§.

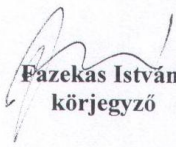
A terület természetvédelmi kezelési feladatait Vinczéné Dezse Katalin Zsuzsanna Boncodfölde, Kossuth u. 23. szám alatti lakos, az ingatlan tulajdonosa – melyen a szelídgesztenyefa áll – látja el.

5.§.

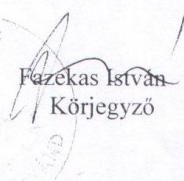
(1) Ez a rendelet a kihirdetés napján lép hatályba.

(2) A rendelet kihirdetéséről és végrehajtásáról, valamint egy példányának a működési területe alapján érintett Nemzeti Park Igazgatóság részére történő megküldéséről a körjegyző gondoskodik.

Zsuppán Ernő
polgármester

Fazekas István
körjegyző

A rendelet kihirdetve: 2008. november 11.

Fazekas István
Körjegyző

5. melléklet

(részlet Surd Község Településrendezési Tervéből – Forrás: Kanász János)

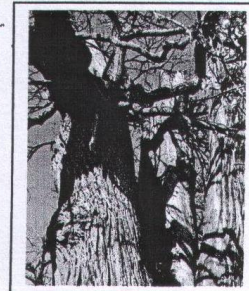
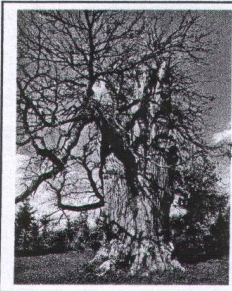
SURD TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERVE

HELYI TERMÉSZETVÉDELMI KATASZTER

1.

Cím: Szakály hegy	Hrsz: 1265	Védelem: T1
-------------------	------------	-------------

Fénykép

Leírás:

A 700 éves gesztenyefák a falutól dél-keleti irányban a Szakály hegyi zártkertben találhatók. Jól megközelíthetőek a hegyi út felől, és a falu felől is. Idegenforgalmi látványosságot jelentenek. A hármastörzsű fák jelen állapotukban védelmet érdemelnek. Ilyen idős egyed az országban is kevés található.

Hasznosítási és korrekciós javaslat:

Meg kell őrizni a fák jelenlegi állapotát.

Alátámasztó munkarészek
Örökségvédelmi hatástanulmány

6. melléklet

(Kiegészítés Nagykutas Községi Önkormányzat Képviselőtestületének 2/2008. (II. 15.) számú rendelethez –
Forrás: Nagykutas Körjegyzőség)

K I M U T A S
AZ ÉPÍTETT HELYI ÉRTÉKEK VÉDETTÉ NYILVÁNÍTÁSÁRÓL
2/2008. (II.15.) számú rendelethez

I. sz. melléklet

Védelembe vett építmény, épület	Címe	hatsz.	Tulajdonos	Építés ideje	Felújítás ideje	Felújított	Avatás, felszentelés
Faluház	Diós u. 2/a.	140	Önkormányzat	1992. és 2000.			1992.07.05 és 2000.07.02.
Iskola-óvoda	Diós u. 4.	141	Önkormányzat	1900. és 1982.	1998/1999.	Önkormányzat	
Ravatalozó, temető	Diós u. 8.	142/1	Önkormányzat	1993			
Templom	Diós u. 6.	142/2	RK. Egyházközség	kb. 1740.	1964. és 2003.	Önkormányzat-Egyház	2003.08.10
Présház	Pöröshegyi pincesor	2125/1	Beck Józsefné 8900 Zalaegerszeg, Gábor Áron u. 25.	kb. 1900.	2006.	Örökségvédelmi Hivatal Keszthelyi Regionális Irodája	
Templom előtti kereszt	Diós u. 6.	142/2	RK. Egyházközség		2000.	Önkormányzat	2000.07.02
Régi paplakás előtti kereszt	Fő u. 20.	123	Radics Tímea 8911 Nagykutas, Fő u. 20.		2004.		
Mária szobor	Gyöp u.	019 út	Önkormányzat	1889.	1999	Községünkért Alapítvány	1999.05.23
Németh-kereszt	Almásföld	019 út	Önkormányzat	1905.	1995	ALMA 2000. Kft.	1995.05.07
Molnár-kereszt	Kert u. vége	026 út	Önkormányzat		2005		
Gombás-kereszt	Andrásföld út	054	KPM-út	1890.	1999.	Községünkért Alapítvány	1999.09.05
Gál-kereszt	Hegyalja u.	070	Önkormányzat	1906.			
Varga-kereszt	Pöröshegy	069	Önkormányzat				
Hegyhirtokosság keresztje	Szőlőhegy	2101		1913.	1999.	Községünkért Alapítvány	1999.09.05
Szelídgesztenyefa	Szőlőhegy	2046	Takács Lászlóné 8911 Nagykutas, Fő u. 6.				2001.09. (szőlőhegyi terület)

Nagykutas, 2008.01.16.

Borda Viktória körjegyző

7. melléklet

(példa az egyes fák egyedi tájértéki felvételezéséhez – Készítette: Takács Márton, 2011)

EGYEDI TÁJÉRTÉK ADATLAP

Település neve: Torony

Jelzet: T-01

Az egyedi tájérték megnevezése: Szelídgesztenye (*Castanea sativa*)

Típusa:

- 2. Természeti képződmények
- 2.1. Biológiai egyedi tájérték
- 2.1.1. Fák
- 2.1.1.2. Nevezetes idős fa

Pontos helyszín: Torony, déli adótorony melletti mező szélén (EOV: 47,14,00-16,32,46)

Helyrajzi szám:

Tulajdonos: Torony Község Önkormányzata

Kezelő: Tulajdonos

Az egyedi tájérték főbb jellemzői: Törzskerülete 775 cm, törzsátmérője 3,5 m, magassága 13 m, koronaátmérője 21 m. Viszonylag egyszerűen megközelíthető, de környezete kezeletlen. Törzsének alsó felén sebhelyek találhatók.

Kor, keletkezés időpontja: 400-500 év

Állapot minősítése, veszélyeztetettsége: A fa a kezelő általi felhagyás miatt pusztulóban van. Lombjának felső harmada elszáradt. Környezete rendezetlen, cserjékkel benőtt. Mezőgazdasági területek és kaszált gyepek övezik. Veszélyeztetettség: fokozottan veszélyeztetett.

Önkormányzati állásfoglalás:

Szükséges intézkedés: Sebhelyek kezelése, környezetének tisztítása, sérült ágainak eltávolítása és elégetése, propagálás, támogatás keresése.

Adatfelvevő: Takács Márton

Adatforrás: Pósfai György

Adatfelvétel időpontja: 2011. augusztus 24.

Egyedi tájértéknek minősíthető* :

• **igen**

☐ **nem**

P.H.

.....

aláírás

* A nemzeti park igazgatója tölti ki

8. melléklet

(példa az egyes fák védetté nyilvánítására – Készítette: Takács Márton, 2011)

Csipkerek Község Önkormányzata Képviselőtestületének 12/2011. (X. 15.) rendelete helyi jelentőségű védett természeti területté nyilvánításról

Csipkerek község Képviselő-testülete a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény 16. § (1) bekezdésében, valamint a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 24. § (1) bekezdésének b) pontjában kapott felhatalmazás alapján a következő rendeletet alkotja:

1. § Helyi jelentőségű védett természeti területté nyilvánítja a(z) **Csipkerek** több száz éves szelídgesztenye és környezete nevű területet.

2. § (1) A(z) **Csipkerek** több száz éves szelídgesztenye és környezete helyi jelentőségű védett természeti terület kiterjedése 1 ha, ingatlan-nyilvántartási helyrajzi száma(i):

(2) A terület természeti értékeinek felsorolását és természetvédelmi kezelési tervét a rendelet melléklete tartalmazza. *[A természetvédelmi kezelési terv készítése minden védett természeti terület esetében kötelező a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 36. § (1) bekezdése alapján]*

(3) Az (1) bekezdés szerinti helyrajzi számú ingatlan(ok) területe(i) az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekkel érintett földrészekről szóló 45/2006. (XII. 8.) KvVM rendelet alapján Natura 2000 területnek minősül(nek). *[Erre a bekezdésre csak akkor van szükség, ha a felsorolt hrsz-ok szerepelnek a 45/2006. (XII. 8.) KvVM rendeletben]*

3. § A védetté nyilvánítás indoka és természetvédelmi célja **egy több száz éves szelídgesztenyének (*Castanea sativa*), a hazai hagyományos gesztenyetermesztés egyik utolsó hírmondójának és annak közvetlen környezetének védelme és megőrzése.**

4. § Az 1. és 2. §-ban meghatározott területe(ke)n a jegyző engedélye szükséges:

.....

.....

[Nem kötelező rendelkezés, csak ha a képviselő testület a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvényben foglalt engedélyköteles tevékenységek és korlátozások körén túl mást is meg akar határozni.]

5. § A terület természetvédelmi kezelési feladatait ellátó szervezet a(z) **Csipkerek Község Önkormányzata**.

6. § (1) Ez a rendelet **a kihirdetését követő 15. napon** lép hatályba.

(2) A rendelet kihirdetéséről és végrehajtásáról, valamint egy példányának a működési területe alapján érintett nemzeti park igazgatóság részére történő megküldéséről a jegyző gondoskodik.

Polgármester

Jegyző

NYILATKOZAT

Alulírott Takács Márton, a Szent István Egyetem Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar Környezet- és Tájgazdálkodási Intézetének hallgatója nyilatkozom, hogy a dolgozat saját munkám, melynek elkészítése során a felhasznált irodalmat korrekt módon, a jogi és etikai szabályok betartásával kezeltem.

Gödöllő, 2011. 11. 02.

.....
Takács Márton

hallgató aláírása